

**CENTAR ZA EKONOMSKA I FINANSIJSKA ISTRAŽIVANJA
BEOGRAD**

ODITOR

Časopis za menadžment, pravo i finansije

Beograd, 07/2014.

Izdavač – Publisher
CENTAR ZA EKONOMSKA I FINANSIJSKA ISTRAŽIVANJA
Prvomajska 48/6, 11080 Zemun, Beograd
Tel. 062/707863, 060/5201985
www.cefi.edu.rs
cefibeograd@gmail.com

ISSN 2217- 401X

PREDSEDNIK SAVETA – EDITORIAL BOARD PRESIDENT
dr Dragomir Đorđević

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK – EDITOR IN CHIEF
dr Slavko Vukša

Izdavački savet – Editorial Board

dr Dragomir Đorđević
dr Predrag Jovićević
dr Ivan Milojević

dr Svetlana Ignjatijević
dr Slavko Vukša
dr Marjan Mirčevski

Redakcija – Editors

dr Dragomir Đorđević
dr Slavko Vukša
dr Jovan Sejmenović
dr Duško Vejnović
dr Svetlana Ignjatijević
dr Aleksandar Majstorović
dr Ivan Milojević
dr Branislav Jakić

dr Radič Vučićević
dr Predrag Jovićević
dr Vera Minić
dr Ilija Galjak
dr Milan Jovanović
dr Marjan Mirčevski
dr Vesna Zuber
dr Radovan Ilić

Lektor – Proofreader
Predrag Šarić

Tehnički urednik - Technical editor
Ilija Kolarski

Časopis izlazi tri puta godišnje – The magazine is published three times a year
(april, avgust, decembar)

SADRŽAJ ČASOPISA BROJ 07/2014

mr Svetlana Ignjatijević	4
KONKURENTNOST PREHRAMBENIH PROIZVODA NA MEĐUNARODNOM TRŽIŠTU	4
MSc Miloš Dašić.....	8
ENERGETSKA BEZBEDNOST ZEMALJA JUGOISTOČNE EVROPE KAO FAKTOR REGIONALNOG RAZVOJA.....	8
prof. dr Milan Rstić	13
PRAVNI ASPEKTI REDERALNIH REZERVI U SJEDINJENIM AMERIČKIM DRŽAVAMA.....	13
doc. dr Rade Žugić.....	21
MAKROEKONOMSKI ČINIOCI RAZVOJA PRIVREDA U TRANZICIJI	21

KONKURENTNOST PREHRAMBENIH PROIZVODA NA MEĐUNARODNOM TRŽIŠTU

Rezime:

U radu se analizira konkurentnost poljoprivredno-prehrambenih proizvoda Srbije na domaćem i međunarodnom tržištu. Premet istraživanja je analiza relevantnih faktora konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, sa ciljem da se oceni kvalitet proizvoda i ukaže na osnovne intencije proizvodnje i prerade. Razmatrana je mogućnost unapređenja kvaliteta proizvoda. U radu smo pošli od hipoteze da Srbija ima potencijal za proizvodnju i preradu kvalitetnih proizvoda za potrebe domaćeg tržišta i izvoza. Jačanje konkurentnosti privrede i unapređenje kvaliteta proizvoda moguće je povećanjem produktivnosti, efikasnosti i ekonomičnosti u proizvodnji, primenom savremenih znanja, tehnologija i iskustava.

Ključne reči: kvalitet proizvoda, konkurentnost poljoprivrednih proizvoda Srbije, tržište poljoprivrednih proizvoda.

UVOD

Konkurentnost je osnova uspeha na domaćem, a posebno na međunarodnom tržištu. Konkurencija podstiče proizvođače i prerađivače poljoprivrednih proizvoda da ponude kvalitetan proizvod, smanje troškove u odnosu na konkurenciju, opredele se za proizvod, liniju proizvoda ili usluga u skladu sa željama i potrebama potrošača. Faktori konkurentnosti su brojni i utiču na konkurentnost proizvođača, organizacije i države, a akcenat je na kvalitetu proizvoda i usluga i standarde kvaliteta i zdravstvenu ispravnost namirnica i zaštitu životne sredine. U cilju proizvodnje kvalitetnijih proizvoda proizvođači i prerađivači treba da istražuju nova tržišta, razvijaju nove proizvode i investiraju u nove tehnologije za proizvodnju visokofinalnog asortimana za potrebe domaćeg tržišta i dinamiziranje izvoza. Na osnovu tržišne analize treba proceniti mogućnosti proširenja i osvajanja novih tržišta, izučiti potencijalnu konkurenciju i usmeriti devizni priliv na uvoz kvalitetnih deficitarnih inputa za potrebe domaće proizvodnje i razvoja kvalitetnog asortimana za izvoz.

1. KONKURENTNOST POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE

Srbija ima povoljne agroekološke uslove za razvoj biljne proizvodnje, međutim, prirodne raznolikosti, veličina poseda, vlasnička struktura, razlike u plodnosti zemljišta, zagađenje i promena fizičko-hemijskih osobina zemljišta, nedovoljna upotreba biljnih vrsta visoke rodnosti, izostanak primene agrotehničkih mera uticali su na ekstenziviranje proizvodnje. Nestabilni uslovi privređivanja i tranzicija uticali su na smanjenje i promenu obima i strukture proizvodnje. Smanjenje fizičkog obima proizvodnje posledica je dugogodišnjeg nepovoljnog položaja u primarnoj i sekundarnoj raspodeli, zbog depresiranih cena poljoprivrednih proizvoda i dispariteta cena industrijskih inputa i agrarnih proizvoda. Sistem finansiranja i politika kreditiranja je neadekvatan i neprilagođen potrebama poljoprivredne proizvodnje. Niska akumulativna i reproduktivna sposobnost poljoprivrednih gazdinstava, zemljoradničkih zadruga i poljoprivrednih preduzeća uz nedostatak nekih repromaterijala i energenata, uzrok su opadanja tehničko-tehnološkog nivoa i ekstenziviranja biljne proizvodnje.

Srbija ima komparativne prirodne uslove za proizvodnju zdravstveno ispravne i konkurentne hrane životinjskog porekla. Bogata vegetacija, dosta sunčanih dana u godini, dobar botanički sastav prirodnih livada i pašnjaka, autohtone rase domaćih životinja, autohtone tehnologije proizvodnje sireva, kajmaka, kačkavalja, suhomesnatih specijaliteta su potencijal sa kojim se raspolaže. Uvođenje oznake geografskog porekla za meso poboljšaće izveznu konkurentsku poziciju. U proizvodnji je neophodan rad na selekciji rasa i šira primena selekcionisanih rasa. Organizovan pristup u stručnom i ekonomskom pogledu može povoljno delovati na razvoj i širenje autohtonih rasa.² Organizacija organske proizvodnje može dati kvalitetne proizvode za domaće potrebe i izvoz uz ostvarenje profita poljoprivrednih

¹ Magistar Svetlana Ignjatijević, Univerzitet Privredna akademija, Cvečarska 2, Novi Sad, Srbija

² Dorović M. i Tomin A., Tržište i promet poljoprivrednih proizvoda, treće izdanje, Poljoprivredni fakultet, Beograd, 2010. str. 142

proizvođača i očuvanje životne sredine. Međutim, stočarska proizvodnja je neorganizovana, neujednačenog kvaliteta, uz nedovoljno poštovanje higijenskih uslova, bez organizovanog tržišta, prerađivačkih kapaciteta i državne razvojne i ekonomske strategije.

2. KONKURENTNOST PRERAĐIVAČKE INDUSTRIJE

Proizvodi ratarske, voćarske, vinogradarske i stočarske proizvodnje, pre konačne upotrebe prolaze kroz neku vrstu obrade. Prerađivačka industrija povezuje poljoprivrednu proizvodnju i tržište, a ciljevi razvoja prerađivačke industrije su povećanje produktivnosti i ekonomičnosti u proizvodnji i razvoj kvalitetnog visokofinalnog asortimana konkurentnog na stranom tržištu. Da bi proizvodi bili konkurentni potrebno je racionalno koristiti prerađivačke kapacitete i sirovine i uz minimalne troškove, proizvesti kvalitetne proizvode konkurentne za izvoz na inotrižišta. Potrebno je afirmisati internu ekonomiju u poslovanju racionalno organizovati radni proces, ostvariti maksimalnu produkciju finalnih proizvoda sa standardnim minimalnim ulaganjima i na toj osnovi postići maksimalnu ekonomičnost i rentabilnost u proizvodnji jedinice proizvoda, a sa tim i postići adekvatnu konkurentnost na tržištu.

Istraživanja pokazuju da ne raspoložemo sopstvenom tehnologijom, transfer stranih tehnologija i tehnoloških rešenja za razvoj novih visokokvalitetnih proizvoda je spor, tako da od poljoprivrednih proizvoda proizvodimo skroman asortiman u preradi. U svetu se danas proizvodi na hiljade proizvoda od žitarica, industrijskog bilja, voća i grožđa, a kod nas se proizvodi skroman asortiman prehrambenih proizvoda. Primera radi od maline se proizvodi preko pedeset proizvoda, a mi je izvozimo u svežem i smrznutom stanju. Od pšenice i kukuruza se proizvodi preko 1000 proizvoda, a kod nas desetak, itd. Sve ovo govori o našem tehničko-tehnološkom, naučnom i razvojnom zaostajanju.

Podaci govore o zaostajanju u investiranju, razvoju asortimana prehrambene industrije i izostanku istraživanja međunarodnog tržišta. Predimenzionirani i zastareli kapaciteti za preradu, investicije, inovacije i znanje predstavljaju ograničavajući faktor proizvodnje visokofinalnih proizvoda za izvoz na konkurentnom svetskom tržištu. Nisko korišćenje kapaciteta uslovljeno je nedostatkom kvalitetnih sirovina. Karakteristična je neujednačena opremljenost pojedinih prehrambenih kapaciteta. Pored prisutnih slabosti, izgrađenost i nivo tehničko-tehnološke opremljenosti nije ograničavajući faktor razvoja. Cilj je da se iskoriste postojeća i nova znanja, uvedu inovacije, razviju nove biotehnologije i kreira raznovrsni kvalitetni sertifikovani asortiman, unapredi menadžment i marketing u poslovanju i iskoristiti komparativna prednost ekoloških sirovina u sticanju komparativne prednosti gotovih proizvoda na svetskom tržištu

Prehrambena industrija je osnova razvoja, prirodni nastavak finalizacije poljoprivrednih proizvoda i spona sa svetskim tržištem. Raspoloživi kapaciteti za preradu i postojeća ekspanzija malih prerađivačkih kapaciteta predstavljaju razvojnu i komparativnu prednost agrara na međunarodnom tržištu. Neophodna je dalja modernizacija tehnoloških postupaka i prilagođavanje asortimana zahtevima stranog tržišta. Postojeće nisko korišćenje prerađivačkih kapaciteta, nedostatak sirovina, nerazvijen kvalitetan asortiman u preradi nepovoljno utiče na konkurentnost u izvozu. Postojeće stanje ograničava konkurentnost na svetskom tržištu, pa je potrebno analitički sagledati stanje u preradi i definisati vrstu i kvalitet proizvoda za plasman na strano tržište.

Ograničavajući faktori veće konkurentnosti na međunarodnom tržištu su³:

- siromašan asortiman prehrambenih proizvoda u odnosu na isti iz razvijenih zemalja,
- zapostavljeno istraživanje za veće korišćenje sirovina i kapaciteta uvođenjem novih linija i proizvoda na bazi osnovnih uzgrednih i sekundarnih sirovina,
- izostanak primene dosadašnjih dostignuća i inovacija u preradi,
- oscilacija kvaliteta proizvoda zbog izostanka primene standarda kvaliteta proizvoda,
- sporo prilagođavanje tržišnim kriterijumima poslovanja i izostanak uvođenja savremenog marketinga i menadžmenta u kreiranju i plasmanu proizvoda u izvozu,
- neadekvatna saradnja kreativnih stručnjaka i poljoprivrednih proizvođača.

Potrebno je da poljoprivredni proizvođači povećaju produktivnost i ekonomičnost u proizvodnji, obezbede zadovoljavajući kvalitet sirovina i da pored tradicionalnih proizvoda ponude i proizvode iz ekoloških sistema proizvodnje. Potrebno je unaprediti organizaciju i integralne odnose između proizvodnje i prerade.

Prehrambena industrija treba da obezbedi racionalno korišćenje poljoprivrednih proizvoda, širi asortiman kvalitetnih zdravstveno bezbednih proizvoda i u skladu sa tražnjom zadovolji želje i potrebe potrošača na stranom tržištu.

³ Babović J., Marketing i agromarketing, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment, Novi Sad, 2008. str. 209

3. TRŽIŠTE POLJOPRIVREDNO-PREHRAMBENIH PROIZVODA

U Srbiji tržište poljoprivrednih proizvoda ima karakteristike savršeno konkurentnog tržišta na strani ponude i karakteristike oligopola na strani tražnje. Tržište poljoprivrednih proizvoda je neorganizovano, konkurencija je nerazvijena, a ekonomski odnosi poljoprivredne proizvodnje i prerade narušeni. Na tržištu je prisutna neorganizovanost otkupa, proizvođača i prerađivača. HACCAP sertifikat i druge sertifikate kvaliteta poseduje mali broj proizvođača. Ponuda poljoprivrednih proizvoda na tržištu nije adekvatna u količini i kvalitetu.

Karakteristike tržišta poljoprivrednih proizvoda su ograničavajući faktor razvoja poljoprivredne proizvodnje i povećanja izvoza. Velik broj proizvođača ima sitan posed, nepovoljnu starosnu i obrazovnu strukturu, ograničenu ekonomsku snagu i nema konkurentan kvalitet i obim proizvodnje. Proizvodne serije su malog obima i neadekvatan je kontakt sa distributerima. Usled usitnjene proizvodnje, neadekvatne i promenljive ponude u količini i kvalitetu, skromnog dizajna i pakovanja proizvodi imaju nesiguran plasman na strano tržište. Nedostaju sertifikovani proizvodi i mali broj proizvoda je prilagođen novim međunarodnim standardima.⁴

U proizvodnji i distribuciji hrane sigurnost i kvalitet su od posebnog značaja. Standardi EU o uključivanju hrane u prehrambeni lanac su najstrožiji na svetu i podležu im svi proizvodi na tržištu. Obaveza proizvođača je da tržištu ponudi kvalitetne proizvode u skladu sa propisima higijenske ispravnosti.

Konkurentnost poljoprivrede Srbije u međunarodnim okvirima zavisi od korišćenja tehničko-tehnološkog inženjeringa, konsaltinga i transfera inostranih i domaćih tehnologija. Putem tehničko-tehnološkog inženjeringa moguć je plasman tehnologije i kompletnih postrojenja za određenu proizvodnju. Sagledavajući mogućnosti transfera znanja i tehnologije, potrebno je istaći da se uspešni rezultati mogu postići kada raspoložemo sopstvenom tehnologijom, tehničko-tehnološkim rešenjima i kreativnim stručnjacima.

Izvozna orijentacija proizvodnje podrazumeva: stabilnu proizvodnju, strukturno prilagođenu uslovima tražnje i podizanje nivoa konkurentnosti proizvoda namenjenih izvozu. U strukturi izvoza Srbije zastupljene su sirovine, radno intenzivni proizvodi i ostali proizvodi nižih faza prerade, koji imaju niže jedinične vrednosti. Manje su zastupljeni tehnološko-intenzivni proizvodi visoke jedinične vrednosti.

Na međunarodnom tržištu mali broj proizvoda je konkurentan kvalitetom. To su poljoprivredni proizvodi niske dodatne vrednosti, gde su izvezene količine veće od uvoznih. Na međunarodnom tržištu prisutno je smanjenje cenovno konkurentnih proizvoda, što pokazuje da jeftiniji poljoprivredni proizvodi iz Srbije nisu mogli da se takmiče sa ponuđačima iz drugih zemalja. U izvozu cenovno konkurentni su prehrambeni proizvodi, pića i sirovine.

U izvozu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda kvalitetom su konkurentni: konzervisano, rashlađeno, smrznuto, blanširano, sušeno, mešano i sušeno voće i povrće.

Potrebno je konstantno raditi na povećanju produktivnosti, kvaliteta, obima i strukture proizvodnje, razvoju kvalitetnih finalnih proizvoda, izmeni izvozne strukture u skladu sa tražnjom i na povećanju konkurentnosti izvoza racionalnim korišćenjem komparativnih prednosti u izvozu.

Ostvaren je visok kvalitet u izvozu smrznute maline i voća. Potrebno je razviti stepen finalizacije maline i voća u cilju ostvarivanja većeg profita. Povećanjem proizvodnje dehidriranog i smrznutog povrća uz poštovanje standarda, može se povećati izvoz povrća i prerađevina.

Neophodno je ekonomskom politikom podsticati razvoj stočarske proizvodnje u cilju eliminisanja deficita i valorizacije primarnih proizvoda i sa razvojem finalnog asortimana mesa i prerađevina sa geografskim poreklom omogućiti značajno povećanje izvoza i ekonomskih efekata.

ZAKLJUČAK

Poljoprivredna proizvodnja nije bila usmerena na optimalno korišćenje i očuvanje raspoloživih proizvodnih kapaciteta, povećanje fizičkog obima proizvodnje, izmene proizvodne strukture u korist proizvodnje proizvoda namenjenih izvozu, proizvodnje visokofinalnih i visokokvalitetnih proizvoda. Ukupna efikasnost i produktivnost poljoprivrede, uz nedovoljnu primenu postojećih i razvoj novih znanja i tehnologija ograničavaju ekonomičnost poljoprivrede, tehnološko prestrukturiranje i rast produktivnosti proizvodnje.

U razvoju poljoprivredne proizvodnje potrebno je promeniti programski pristup u razvoju strateških proizvoda, sa aspekta agroekoloških uslova i mogućnosti plasmana poljoprivredno prehrambenih proizvoda na stranim tržištima.

⁴ Ignjatijević S. i Milojević I., Economic aspects of Serbian comparative advantages in exports of vegetable matter, Ekonomika poljoprivrede, Beograd, 2010. p. 163

Primenom novih znanja, investicija, tehnologija moguće je racionalno koristiti raspoložive resurse, značajno povećati produktivnost i ekonomičnost u proizvodnji, a time unaprediti našu konkurentnost na svetskom tržištu.

LITERATURA

1. Babović J., i sar., Agrobiznis u ekološkoj proizvodnji hrane, Naučni institut za ratarstvo i povrtarstvo, Novi Sad, 2005.
2. Babović J., Marketing i agromarketing, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment, Novi Sad, 2008.
3. Đorović M. i Tomin A., Tržište i promet poljoprivrednih proizvoda, treće izdanje, Poljoprivredni fakultet, Beograd, 2010.
4. Ignjatijević S. i Milojević I., Economic aspects of Serbian comparative advantages in exports of vegetable matter, Ekonomika poljoprivrede, Beograd, 2010.
5. Kotler F., Upravljanje marketingom, analiza, planiranje, primena i kontrola, Beograd, 2006.
6. Lazić B., Put ka ekološkoj proizvodnji hrane, Agrobiznis u ekološkoj proizvodnji hrane, Naučni institut za ratarstvo i povrtarstvo, Novi Sad, 2005.

mr Svetlana Ignjatijević⁵

Abstract

This paper analyzes the competitiveness of agricultural and food products of Serbia in the domestic and international markets. The subject of our research is analysis the relevant factors of competitiveness of agricultural and food products, in order to evaluate the products quality and indicate the primary intentions of the production and processing. There is also consideration of the possibility of improving product quality. In this paper we started from the hypothesis Serbia has the potential for production and processing of quality products for the domestic market and exports. The promotion of the economy competitiveness products quality is possible by increasing of the productivity, efficiency and cost-effective decisions in the production, with implementation of modern knowledge, technologies and experiences.

Keywords: products quality, the competitiveness of Serbian agricultural products, agricultural products market

⁵ Svetlana Ignjatijević M.A., University Business Academy, Cvečarska no. 2, Novi Sad, Serbia

ENERGETSKA BEZBEDNOST ZEMALJA JUGOISTOČNE EVROPE KAO FAKTOR REGIONALNOG RAZVOJA

Rezime

Energetska bezbednost je od suštinskog značaja za održivi ekonomski razvoj i stabilnost zemlje. Nemogućnost pristupa energetske resursima izaziva teške privredne poremećaje i političku nestabilnost. U uslovima globalne ekonomije poremećaji se lako prenose i zato je od suštinskog značaja da se trajno obezbede energetske resursi i učini napor da se smanji tzv. energetska siromaštvo koje najviše pogađa zemlje u tranziciji (zemlje Jugoistočne Evrope) i zemlje trećeg sveta. Problem se može rešavati uvođenjem alternativnih, odnosno obnovljivih izvora energije. Time se u velikoj meri ublažava problem, uz pozitivne efekte pomoći lokalnom privrednom razvoju i smanjenju emisije gasova staklene bašte. Za uspešno iznalaženje rešenja, međutim, neophodna je svest o postojanju problema, politička volja i sposobnost da se rešenje sprovede. Zemlje Jugoistočne Evrope karakteriše dobar geostrategijski položaj, koji treba da iskoriste u oblasti energetike kako bi se ostvarili strateški ciljevi regionalnog razvoja. Ključne reči: energetska bezbednost, Jugoistočna Evropa, regionalni razvoj.

UVOD

U uslovima sve izraženije globalizacije regionalna saradnja, zasnovana na zajedničkim potrebama i interesima regionalnih partnera radi sopstvenog razvoja, sve više dobija na značaju. U suštini, regionalna saradnja se odnosi na potrebu da zemlje sa sličnim ili čak istim uslovima razvoja, udruže svoja sredstva i snage, kao odgovor na globalne izazove.

Regionalna saradnja u Jugoistočnoj Evropi je potrebna. U početku osnovni cilj je bio da se prevaziđu problemi nastali ratovima devedesetih. Regionalna saradnja u konkretnim oblastima se pokazala kao izuzetno delotvorno sredstvo u procesu pomirenja. Mnoga pitanja u Jugoistočnoj Evropi se mogu efikasno rešiti samo na regionalnoj osnovi – od povećanja investicija i unapređenja trgovine, energetike do poboljšanja transportnih mreža, rukovođenja migracijom i borbe protiv organizovanog kriminala.

Regionalna saradnja je, istovremeno, preduslov i sredstvo evropske integracije, koja je glavni strateški cilj svih zemalja Jugoistočne Evrope. Sama Evropska unija je zasnovana na principu regionalne saradnje i isti princip postavlja kao obavezni preduslov dalje integracije Jugoistočne Evrope u Evropskoj Uniji (u daljem tekstu EU). Regionalna saradnja se takođe može posmatrati i kao priprema za buduće članstvo u EU i ne treba je pogrešno videti kao zamenu za integraciju u EU.

Razvoj regionalne infrastrukture je jedan od glavnih integrativnih faktora na zapadnom Balkanu, pa kreatori politike smatraju da ovaj sektor spada u glavne prioritete regionalne saradnje. Njihova pažnja će u narednih deset godina biti uglavnom usmerena na tri sektora, a to su: transport, energetika i zaštita životne sredine.

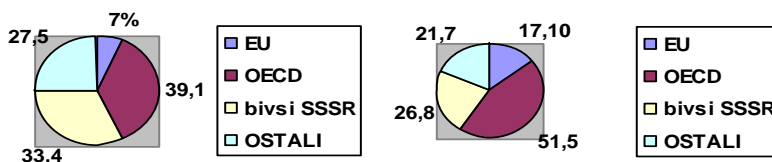
1. EVROPSKA STRATEGIJA BEZBEDNOSTI I ENERGIJA

Energetska bezbednost, privredni razvoj i efikasnost zaštite životne sredine već dugo su osnovni i uzajamno povezani ciljevi zbog kojih danas nijedna nacionalna ekonomija ne može konstatovati da je „energetska bezbedna“. Ono što se može zaključiti jeste bipolarnost – jedni imaju puteve dolaska do energije uz sve više i teško održivu političku cenu, a drugi ogromne zalihe energetske resursa pomoću kojih žele da diktiraju budući globalni razvoj. U cilju obezbeđenja energije za naftne i gasne kompanije, gasovodne i naftovodne infrastrukture, proizvođače, distributere i druge u energetskeom biznisu, otvaraju se nove mogućnosti, ali i novi i visoki rizici. Ipak, ni posle više od trideset godina od prve energetske krize nije rešena najvažnija dilema globalnog sveta – obezbeđenje dovoljnih količina energije, na ekonomski, energetske i ekološki prihvatljiv način!

Prema oceni Evropske strategije bezbednosti iz 2003. godine bezbednost je preduslov razvoja. Tu je i činjenica da je energetska zavisnost razlog za „posebnu zabrinutost“ u Evropi. Ako se krene od

⁶ Magistar Miloš Dašić, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Kralja Petra 70, Blace, Srbija

ove dve postavke može se lako zaključiti da je za postizanje energetske bezbednosti neophodno usvajanje i sprovođenje efikasne evropske energetske politike. „Energetska bezbednost za potrošače, a to je pozicija EU, zahteva kako solidne, ugovorno regulisane odnose sa proizvođačima i tranzitnim državama, tako i pouzdano, predvidivo i stabilno snabdevanje. Taj zadatak nije nimalo jednostavan. Evropa je najveći svetski uvoznik nafte i gasa. Kompleksnost ovog izazova ilustruju podaci o potrošnji nafte i gasa koji i dalje predstavljaju glavne energetske oslonce. Potrošnja nafte, prema podacima Komisije EU za tada 25 članica, predstavlja 37 % ukupne energetske potrošnje, a prirodnog gasa 24 %. Slični procenat se predviđa i za 2030.godinu uz blagi pad zastupljenosti nafte (33,8 %) i rast udela prirodnog gasa (27,3%)”⁷

Prirodni gas (izraženo u % svetske proizvodnje,tj.potrošnje)

Globalno gledano, problem energetske bezbednosti dobija na značaju, s obzirom na činjenicu da su svetski energetske resursi ograničeni, a da se potražnja i potrošnja energenata povećava zajedno sa porastom svetskog stanovništva i razvojem novih tehnologija. Sem toga, resursi i njihova potrošnja neravnomerno su geografski raspoređeni (videti grafikone).⁸

Neravnomeran raspored snaga ponude i potražnje energenata uslovio je da u njihovoj distribuciji vlada odnos zavisnosti koji nastaje na relaciji proizvođač – kupac. Pri tom, ta zavisnost nije jednosmerna, to jeste ne zavise samo zemlje uvoznici energenata od proizvođača, već su i najveći izvoznici zavisni od stabilne potražnje i tržišta na kojem će plasirati proizvode. Resursi energenata su ograničeni i neobnovljivi, a potražnja za njima je u stalnom porastu, jer je funkcionisanje modernih ekonomija bez njih nezamislivo. To je uslovilo da trgovina energentima bude pitanje od javnog značaja, koje zahteva angažman državnog aparata i predstavlja predmet državne politike. Drugim rečima, trgovina energentima je postalo političko pitanje. Posledica toga je da odnose snabdevač – kupac ne određuje samo ekonomska logika, već i politički motivi i spoljnopolitički interesi kupaca i snabdevača. Još jedna posledica politizacije je smanjenje predvidljivosti, a povećanje neizvesnosti i nepoverenja učesnika u lancu energetske zavisnosti.

U novoj energetskej poziciji, koja doprinosi jačanju energetske, a time i opšte bezbednosti EU, biće prisutni različiti nivoi saradnje i integracije, kao više prstenova gde se u centru nalazi EU. Energetska zajednica (čiji je član i Srbija) je primer kako to može da funkcioniše.

Postavlja se pitanje koliko evropska strategija bezbednosti utiče na Srbiju, kao potencijalnog kandidata za članstvo u EU, pre svega u sektoru energije? Institucionalne veze Srbije sa EU su, u suštini, najviše napredovale upravo u toj oblasti. To je ostvareno članstvom u Energetskoj zajednici i ratifikacijom Ugovora 2006.godine. Na taj način Srbija postaje, pre svega, u domenu struje i gasa, deo unutrašnjeg tržišta EU. Drugi stub predstavlja, Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju. U oba slučaja radi se o okvirima koji doprinose jačanju energetske bezbednosti Srbije.

2. STANJE ENERGETIKE U ZEMLJAMA JUGOISTOČNE EVROPE

Region Jugoistočne Evrope čini populacija od pedeset pet miliona stanovnika, smeštenih u čak devet zemalja i bruto društveni proizvod u 2008. god od četiri stotine sedamnaest milijardi dolara. Iako je broj stanovnika približno jednak broju stanovnika Italije ili Francuske, bez energetske razvijenih zemalja Jugoistočne Evrope, energetske rezultat za EU bile bi nestašice energije i energenata, a za Rusiju pad efikasnosti. Upravo je u tome komparativna prednost celog regiona.

„Ukoliko zemlje regiona ne budu politički stabilne i investiciono zadovoljene, komparativna prednost dobrog geostrateškog položaja koju imaju, pretvoriće se u svoju suprotnost. Samo do 2012. godine ovom regionu potrebno je 440 MW novih elektroenergetskih kapaciteta. Dalja ulaganja se do 2020. godine procenjuju na čak trideset milijardi evra.

Mnogo je kritičnih tačaka budućeg energetskeg statusa regiona. One najvažnije odnose se na sledeće:

⁷ Simurdić M., Evropska strategija bezbednosti i energija, Evropske sveske, mart 2009.

⁸ Statistical Review of World Energy, British Petroleum, 2006.,www.bp.com

- Nedovoljnost energetske kapaciteta (49,5GW) osnovni je uzrok prekida u napajanju. Devastiranje infrastrukture dovelo je do potrebe za novih 4500MW, odnosno do potreba ulaganja oko pet milijardi evra do 2012. godine,
- Prosečna godišnja stopa rasta tražnje za energijom procenjuje se na 2,3% (sa 1714 na 2194TWh) do 2012. godine (što je duplo više u odnosu na prethodnu deceniju),
- Investiciona klima je i dalje u većem broju zemalja nedovoljno pogodna za investitore, posebno sa stanovišta njihove zaštite (politika, zakonodavstvo, regulativa, tarifne reforme),
- Sektorski, najveći potrošači energije su domaćinstva, što ukazuje na nedovoljan razvoj industrije, ali i na sigurni rast tražnje za energijom u godinama koje dolaze,
- Proizvodnja gasa i nafte je limitirana zbog oskudice u rezervama. Zapadni Balkan veoma je zavisn od uvoza fosilnih energetske izvora van regiona,
- Energetska intenzivnost je visoka i preko 2,5 puta viša nego u regionu EU.⁹

Mogućnosti za investiranje u ovom regionu ima mnogo, ali će one ostati samo „potencijalne“ ukoliko u ovim zemljama odredbe Ugovora o energetici zemalja Jugoistočne Evrope ne budu intenzivnije, a direktive Evropske unije se ne budu striktno primenjivale.

Regionalna energetska međuzavisnost nalaže jačanje kapaciteta za solidarne isporuke kako gasa, tako i drugih energenata. Pozitivni primeri iz prethodne gasne krize i isporuke gasa preko Srbije za BiH su pozitivan i značajan primer. To je moguće ostvariti i zajedničkim projektima u oblasti skladištenja gasa.

Ono što je sigurno, to je da strateški ciljevi regiona Jugoistočne Evrope ne mogu da odstupaju od strateških ciljeva EU u delu koji se tiče bezbednosti ponude, prihvatljivih i očekivanih cena energenata, kao i ekološke i energetske održivosti. Trenutno stanje u regionu se karakteriše: energetske bezbednošću koja je u padu, cenama električne energije, gasa i derivata nafte, koje nisu očekivane niti su konkurentne, a udeo ugljenika u energetske izvorima u proizvodnji energenata stalno raste. Mogućnost da se ova situacija popravi se nalazi u povećanju udela obnovljivih izvora u energetske miksu, povećanje globalnog partnerstva ovih zemalja i EU, ulaganje u energetske tehnologije.

Činjenica da se ovaj region, nalazi između energetske resursa bogatih (Rusija, Bliski Istok) i glavnih energetske potrošača Zapadne i Centralne Evrope, čini ga geopolitički atraktivnim, a energetske i ekonomski značajnim. Šansa koja stoji pred Jugoistočnom Evropom da postane najvažnija karika u tranzitu gasa od Bliskog Istoka, Centralne Azije i Kaspijskog regiona do potrošača EU moguće je realizovati samo uz dobro razvijenu infrastrukturu.

3. ENERGETSKA ZAJEDNICA KAO ZAJEDNIČKO TRŽIŠTE ZEMALJA JUGOISTOČNE EVROPE

Osnivanje energetske zajednice započelo je 2002. godine potpisivanjem prvog Atinskog memoranduma o razumevanju. Nastavljeno je 2003. godine potpisivanjem drugog Atinskog memoranduma o razumevanju. Ovi memorandumi u sebi sadrže namere o saradnji država Jugoistočne Evrope i Evropske Unije u oblasti energetike. Ovaj proces je podstaknut i aktivnostima država Jugoistočne Evrope u procesu pristupanja Evropskoj Uniji.

Sa stupanjem na snagu Ugovora o osnivanju energetske zajednice sredinom 2006. godine, Srbija ga je ratifikovala čime je preuzela obavezu implementacije propisa Evropske unije. Ideja o osnivanju Energetske zajednice, kao zajedničkog tržišta energije država Jugoistočne Evrope, proizašla je iz potrebe ostvarivanja sigurnosti snabdevanja energijom regiona i povezivanja tržišta energije regiona sa tržištem Evropske Unije. "Energetska zajednica, sa obzirom na svoj geografski položaj treba da bude spona sigurnosti snabdevanja energijom između tržišta energije Evropske unije kao potrošača i kaspiskih, severnoafričkih i blisko istočnih rezervi gasa. Istovremeno bi se ostvarivala sigurnost snabdevanja energijom Energetske zajednice iz navedenih izvora ali i korišćenjem domaćih rezervi prirodnog gasa, uglja i hidroenergetskog potencijala.

Osnovni cilj energetske zajednice je stvaranje stabilnog tržišta, koje je jedinstveno, izgrađeno na način da privuče investicije u energetske infrastrukturu, a sve sa ciljem da se ostvari pristup energetske kapacitetima od strane članica.

"Oblasti delovanja Energetske zajednice, kroz koje se ostvaruje Evropska integracija Srbije, obuhvata implementaciju propisa Evropske zajednice u četiri osnovne međusobno povezane oblasti: energetiku, unapređenje i zaštitu životne sredine, konkurenciju i obnovljive izvore energije".¹⁰

Ugovor o osnivanju Energetske zajednice je prvi ulaz Srbije u stvarne integracije i Evropsku uniju. Usklađivanje propisa Srbije sa propisima Evropske zajednice u oblasti energetike, znači implementaciju pravnog sistema Evropske zajednice u celinu pravnog sistema Srbije, jer nije moguće sveobuhvatno

⁹ Milanović Mihajlović Z., Energetska bezbednost zemalja Jugoistočne Evrope u svetlu Ruske energetske politike, 2009.

¹⁰ Kovačević Lepotić V., Ugovor o osnivanju energetske zajednice i evropska integracija Republike Srbije, Evropske sveske, februar 2009.

regulisati odnose u oblasti energetike, a ne zahvatiti propise o privrednim društvima, javnim preduzećima, konkurenciji, zaštiti potrošača, životnoj sredini. Takođe nije moguće sve obuhvatno ne primeniti na celinu pravnog sistema načela javnosti rada, ne diskriminacije, konkurencije, jednakog pravnog položaja svih učesnika na tržištu (ne samo energije). Značaj ovog ugovora za evropske integracije Srbije, je kasnije potvrđena ratifikacijom Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju iz septembra 2008. godine. U ovom sporazumu je podvuče na nužnost saradnje Srbije i Evropske unije na razvijanju tekovina Energetske zajednice i integracije Srbije u energetska tržišta Evropske zajednice.

4. ENERGETSKA BEZBEDNOST SRBIJE KAO ČINILAC REGIONALNE SARADNJE I REGIONALNOG RAZVOJA

Nacrt strategije nacionalne bezbednosti Srbije, svrstava u rizike, sa pravom i pitanje energije. Tačnost ove pretpostavke je dokazana sa posledicama gasnog spora Rusije i Ukrajine. Zemlje Jugoistočne Evrope uključujući i Srbiju ostale su bez gasa. Prekid isporuka je samo dodatno dokazao činjenicu da je Srbija, kada se radi o nafti i gasu, uvezno visoko zavisna država i potencijalno energetski "nebezbedna" država. Činjenice koje najbolje govore su sledeće: uvozi se oko 80 % nafte, kao i oko 90 % gasa. Srbija je i država bez izlaza na more, što zadatak obezbeđenja energetske bezbednosti predstavlja veliki izazov za njenu spoljnu politiku i istovremeno čini je zavisnom ne samo od proizvođača i tranzitnih država, već i njihovih mnogobrojnih različitih odnosa.

Srbija već niz godina ima energetska deficit koji se povećava, ali bi uz pomoć investicija koje nisu prevelike vrlo brzo mogla da se nađe na listi zemalja koje imaju održivi ekonomski razvoj i energetska kapacitet koji prevazilazi sopstvene potrebe.

Ove ekonomske i materijalne rezerve zemlje leže u alternativnim i obnovljivim izvorima energije, kojima je zemlja veoma bogata.

Postavlja se pitanje koliko energije nedostaje Srbiji? Srbija je energetska srednje zavisna zemlja. Godišnja potrošnja svih vrsta energije je manja od proizvodnje, što čini ukupnu zavisnost od oko 40%. Istovremeno, treba imati u vidu da je stepen ekonomskog razvoja još uvek ispod neophodnog za brzo približavanje razvijenim zemljama i da će se potrebe za energijom samo povećavati. Nedopustivo je da Srbija danas troši tri do pet puta više energije po svakom evru BNP nego zemalje UNECE-a.¹¹ Uz loše i zastarele proizvodne tehnologije, stare prenosne energetske sisteme sa velikim gubicima i još uvek niskom cenom energije, dolazimo do toga da je energetska bilans zemlje, ovakav kakav jeste, ekonomski neodrživ na duži period. U trenutku kada cena energije bude dostigla komercijalno opravdan, odnosno tržišni nivo, srpska privreda neće moći da bude konkurentna drugim učesnicima na otvorenom, globalnom tržištu. Samo u uslovima zaštićenog, do izvesne mere autističnog tržišta, uz jake državne subvencije koje imaju pre socijalni nego ekonomski karakter, ovakvo stanje je prividno održivo ali dugoročno nije dobro za lokalnu privredu.

Često se postavlja pitanje da li Srbija poseduje energetske rezerve i ako ih poseduje u čemu se one sastoje. Povećana energetska efikasnost i upravljanje obnovljivim izvorima energije u Srbiji predstavlja suštinski odgovor i resurs za održivi razvoj zemlje u sledećim godinama. To istovremeno predstavlja i veliki i brzo isplativi investicioni kapacitet Srbije. Srbija je bogata prirodnim potencijalima obnovljivih izvora energija i njihovim korišćenjem može da smanji svoju energetska zavisnost od uglja, nafte i gasa koji su zagađivači atmosfere i okoline, i zameni ih zdravim i čistim izvorima energije. Pri tom, svoju energetska bezbednost unaprediće stvaranjem

sopstvenih kapaciteta upravo kroz obnovljive izvore energije i energetska efikasnost. Srbija ima dobre investicione potencijale u obnovljivim izvorima energije kao što su sunčeva energija, energija vetra i geotermalna energija ili hidropotencijal malih vodotokova. Možda su najveće rezerve u ogromnim potencijalima biomase i biogasa. Ali, svest o tome još nije dovoljno razvijena, a nema ni dovoljno investicionih sredstava da bi se pokrenuo investicioni ciklus u ovoj oblasti, mada se istovremeno troše velika devizna sredstva za uvoz nedostajuće energije. Srbija je ratifikovala Kyoto Protokol u septembru 2007. godine i time demonstrirala spremnost da sprovodi mere u očuvanju životne okoline. Istovremeno, posao na uređivanju zakonske regulative tek je započet. Ne postoje podsticajne mere, što otežava priliv novih investicija, a administrativna procedura za dobijanje odgovarajućih dozvola neprimereno je duga i često nepotrebno komplikovana.

Za poboljšanje energetske bezbednosti Srbije potrebno je da se nastave integracije energetska sistema u regionu energetska efikasnošću i obezbeđenjem više izvora snabdevanja.

¹¹ www.osce.org

ZAKLJUČAK

Energetska infrastruktura je presudna za ekonomski oporavak u JIE koja, prema mnogim parametrima, ima vrlo nisku energetska efikasnost u poređenju sa evropskim standardima. Niske cene energije, slabo upravljanje i veliki gubici ugrožavaju mogućnost rasta i razvoja najvećeg dela energetskog sektora. Regionalna saradnja u sektoru energetike može se smatrati kao oblast saradnje koja najviše obećava. Potpisnice sporazuma iz regiona preuzele su obavezu da primene relevantnu regulativu EU u oblasti energetike u roku od godinu dana nakon što sporazum stupi na snagu.

Potpisivanje Sporazuma o energetske zajednici važan je korak u uvažavanju činjenice da je efikasna energetska infrastruktura od vitalnog značaja za stabilnost regiona i njegovu buduću ulogu u tranzitu energije. Crnomorske zemlje (Bugarska i Rumunija) započele su ranije reforme tržišta energije i u tome su ostvarile značajan napredak. Stoga bi regionalni pristup u energetske sektoru mogao da ubrza proces reformi i preuzimanja dobrih iskustava iz okruženja u regionu Jugoistočne Evrope.

LITERATURA

1. Minić J., Kronja J., Regionalna sardnja za razvoj i evropsku integraciju, Beograd, 2007.
2. Simurdić M., Evropska strategija bezbednosti i energija, Evropske sveske, mart 2009.
3. Statistical Review of World Energy, British Petroleum, 2006., www.bp.com
4. Milanović Mihajlović Z., Energetska bezbednost zemalja Jugoistočne Evrope u svetlu Ruske energetske politike, 2009.
5. Kovačević Lepotić V., Ugovor o osnivanju energetske zajednice i evropska integracija Republike Srbije, Evropske sveske, februar 2009.
6. www.osce.org
7. www.energy-community.org

MSc Miloš Dašić¹²

Abstract

Energy security is vital for the sustainable economic development and stability of a country. The inability to access energy resources causes serious economic disturbances and political instability. In conditions of a global economy, disturbances easily spread, precisely why it is of crucial importance to ensure energy resources on a lasting basis and to invest efforts to reduce so-called energy poverty which affects transition (South East Europe countries) and third world countries the most. The problem can be resolved with the introduction of alternative, i.e. renewable energy sources. This would largely mitigate the problem, and would produce the positive effect of assisting local economic development and the reduction of the emission of greenhouse gases. However, what is needed for a successful solution is awareness about the existence of the problem, political will and the ability to implement the solution South East Europe country's are characterized by good geo-strategic position, which should be used in the energy sector in order to achieve the strategic aims of regional development.

Key words: Energy Security, South East Europe, regional development.

¹² Miloš Dašić M.Sc., High School of Business, Kralja Petra no. 70, Blace, Serbia

PRAVNI ASPEKTI FEDERALNIH REZERVU U SJEDINJENIM AMERIČKIM DRŽAVAMA

Rezime

Sistem federalnih rezervi (FED) predstavlja glavnu komponentu nervnog sistema bankarskog sektora SAD. Primarni motiv osnivanja je pronađen u sprečavanju kriza u finansijskom sistemu koje su se dešavale skoro svake decenije. Današnja uloga se sastoji od održavanja dugoročne finansijske stabilnosti SAD.

Ključne reči: FED, bankarski sektor, finansijski sistem.

UVOD

Novac i bankarstvo čine jednu od najvažnijih i najfascinantnijih tema na području ekonomije jer naša svakodnevnica zahteva stalno izvršavanje različitih novčanih plaćanja i transakcija

Postoje dve osnovne vrste novca: robni novac i fiducijarni novac. U sistemu robnog novca, ljudi u stvari koriste robu kao novac i to je najčešće korišćena vrsta novca. Rani oblici robnog novca bili su vuna, čamci, ovce, kukuruz i imali su istovremeno monetarnu i nemonetarnu vrednost. Osnova fiducijarnog novca je fiducijarni sporazum, u kojem je poverenje u prihvatljivost novca ono što mu daje stvarnu snagu.

Da bi obavljale državne poslove-vojnička osvajanja, istraživanja i sl. vlade su često zahtevale pomoć finansijskih agenata poput. Zbog povezanosti federalne vlasti i centralne banke, ta je veza u raznim prošlim periodima činila centralno bankarstvo političkom kontroverzom.

Današnji FED postoji jedva nešto više od trećine postojanja SAD. U ovom radu prikazaće se kratka hronologija centralnog bankarstva u SAD od 18 do 20 veka, zatim će se ukazati na osnovne snage koje su uslovile pojavu sistema federalnih rezervi, i na kraju će mo se osvrnuti na sadašnju organizaciju FED-a i dati pregled uloge FED-a kao instrumenta monetarne politike SAD.

1. CENTRALNO BANKARSTVO U SAD I SISTEM FEDERALNIH REZERVU

Da bi obavljale državne poslove, vlade su često zahtevale pomoć finansijskih agenata. Mnogi ekonomski istoričari su smatrali da podsticaji za stvaranjem ustanova centralnog bankarstva poput Sistema federalnih rezervi dolaze baš zbog potreba izvršne vlasti.

Povezanost federalne vlasti i centralne banke je u raznim periodima prošlosti činila centralno bankarstvo političkim kontraverzom.

1.1 Centralno bankarstvo u SAD

Suočeni sa gotovo monopolskim položajem engleske centralne banke, osnivači SAD bili su protiv osnivanja centralne banke (privatne ili državne). Potpora tome bila je izražena želja postojećih banaka za izbegavanjem dominacije snažne narodne banke i pretpostavke nadmoći državnih nad federalnom vlasti. Kao posledica toga do 1863.g. bankarstvo su regulisale države pojedinačno (uz izuzetke perioda Prve i Druge narodne banke SAD).

Kongres je izdao povelju (registraciju) Prvoj narodnoj banci SAD 1791.godine. Prva narodna banka SAD je donekle preuzela mnoge funkcije centralne banke. Ona je mogla kontrolisati moć državnih banaka nad izdavanjem novčanica i davanjem zajmova.

Prva narodna banka SAD bila je profitabilna, s prosečnom kamatnom stopom od 8 % godišnje. Međutim, kada joj je trebalo produžiti registraciju 1811. godine, Kongres to nije učinio. Jedan od najvažnijih razloga se mogao smatrati prelazak vlasništva nad delom akcija banke u ruke stranaca. Kao i danas, Amerikanci su se bojali preterane kontrole nad novčanim sistemom.

Posledično tome, tokom rata 1812. (drugi rat protiv Britanaca), mnogi od američkih vođa su shvatili da je vladi SAD potrebna ustanova centralnog bankarstva u vremenima krize. Federalna vlada je

¹³ Profesor, dr Milan Rstić, Univerzitet za poslovne studije, Banja Luka, BiH.

1816. dala dvadesetogodišnju povelju (registraciju) Drugoj narodnoj banci SAD koja je pružala usluge poslovnog bankarstva ekonomiji kao i usluge centralnog bankarstva bankarskom sistemu. Ona je regulisala državne banke davanjem novčanica i obveznica.

Neki su Drugu narodnu banku gledali sa nepoverenjem i krivili za finansijsku paniku 1819. godine. Najveće neraspoloženje prema banci se javilo za vreme mandata njenog razmetljivog i moćnog predsednika Nikolasa Bidlija. Pred kraj njegovog mandata, na delu su bile snažne političke sile koje su želele da osiguraju ukinuće Druge narodne banke. Izbor Andrewa Jacksona za predsednika SAD 1828. g. uvećao je probleme Druge narodne banke. Činjenica da je Andrewa Jackson heroj Nju Orleansa iz Tenesija, koga su tako zvali jer se istakao u odbrani Nju Orleansa u ratu protiv Britanaca 1812. godine, porazio na izborima Henrija Klaja, zagovornika Druge narodne banke, bio je samo deo problema. Većina menadžera i službenika Druge narodne banke, bila je javno tokom kampanje protiv Jacksona i njegove stranke. Jackson je ranije gotovo bankrotirao zbog špekulacija sa zemljištem i time razvio snažno nepoverenje prema bankama i bio je ubeđen kako Narodna banka sprovodi najkorumpiraniji uticaj na američki život. Jackson je optuživao Drugu narodnu banku za monopolizaciju američkih finansija i to je pripremio bojno polje za "bankovni rat" između Jacksona i Bidlija.

Bidlij je požurio za pokretanjem postupka za obnovu registracije Narodne banke četiri godine pre njenog završetka 1836. godine. Time je želeo osigurati obnovu povelje i u isto vreme ugroziti Jacksona na izborima 1832. godine. Međutim, Jackson je te izbore dobio sa lakoćom i iste godine je stavio veto na zakon koji je trebao obnoviti povelju., a kongres nije uspeo da nadjača njegov veto. Nakon izbora, Jackson je podigao sve federalne depozite iz Narodne banke i uložio ih u odbrane državne banke, tzv. "ljubimice".

1.2 Uvod u FED

Od 1837. g. pa sve do građanskog rata, SAD su bile u periodu "slobodnog bankarstva" s malim mešanjem federalne vlade. Tradicionalno istorijsko viđenje tog perioda je da je bankarstvo bilo nesigurno, ali savremena istraživanja dovode u pitanje takvo mišljenje.

Građanski rat je uveliko okončao eksperiment slobodnog bankarstva. Pred kraj Građanskog rata, 1864. godine, kongres je doneo Zakon o nacionalnom bankarstvu (savezni zakon o bankarstvu), koji je stvorio bankarski sistem i koji je, putem poreza uvedenog na novčanice držanih banka podstakao većinu banaka da pređu na nacionalne registracije. Državne banke su se opet pojavile nakon toga, ustanovljavajući dualni sistem koji postoji i danas.

Postojanje nacionalne valute koju je izdavala vlada Unije, "\$", na kraju Građanskog rata dovela je do sukoba između interesa zagovornika tvrdog novca koju su želeli isključenje "\$" i zagovornika mekog novca koji su želeli zadržavanje i povećanje količina emisija novčanica federalne vlade. To je dovelo do Razdoblja "\$", koje je zamrlo ubrzo nakog ponovnog uspostavljanja zlatnog standarda 1879. godine.

Koaliciju za "\$" zamenio je pokret za slobodno srebro, koji se udružio sa populističkim političkim pokretom, koji se razvio 80-tih i 90-tih godina devetnaestog veka i koji je zagovarao bimetalni novčani standard u SAD-u. U kratkom razdoblju, od 1890. do 1893. g., SAD su imale bimetalni standard.

U 90-tim godinama devetnaestog veka SAD su imale mnogo bankarskih panika i kriza. Oporavak koji je jačao i slabio početkom devetnaestog veka skoro je bio prekinut Panikom u 1907. g. Godine 1908. Kongres je doneo Aldrich-Vreelandov zakon, koji je omogućavao državi da upotrebi vlasti u slučaju nužde kako bi sprečila Panike.

Kongres je 1913. g. doneo Zakon o sistemu federalnih rezervi, koji je ustanovio sistem federalnih rezervi sastavljen od regionalnih banaka raspoređenih u dvanaest područja koje nadzire Odbor Sistema federalnih rezervi u Vašingtonu.

2. SADAŠNJI FED: STRUKTURA I ORGANIZACIJA

Sistem federalnih rezervi sastoji od:¹⁴

- Odbora guvernera,
- Dvanaest regionalnih banaka Sistema federalnih rezervi,
- Banaka članica,,
- Ostalih depozitnih institucija .
- U samom sistemu postoje druge važne grupe:
- Federalni komitet za operacije na otvorenom tržištu,
- Federalni savetodavni sabor (FAC),
- Službenici Sistema federalnih rezervi.

2.1 Odbor guvernera

¹⁴ R. Miller, D. VanHoose, Moderan novac i bankarstvo, USA, 1997.godina, str. 389.

Prema odredbama Zakona o bankarstvu iz 1935. godine, Odbor guvernera se sastoji od sedam članova, a svaki član ima mandat od 14. godina. Guvernere imenuje predsednik, a svake druge godine jednom od članova ističe mandat. Ni jedan član Odbora ne može biti ponovo imenovan pre isteka čitavog svog mandata. Odbor ne može odabrati više od jednog člana iz regionalnih banaka Sistema federalnih rezervi. Jednog od članova Predsednik imenuje predsednikom Odbora i jednog potpredsednikom. Imenovanje svakog od sedam članova čini se uz savet i pristanak Senata. Svaki guverner ima mandat od četrnaest godina, dok mandat predsednika Odbora guvernera je četiri godine.

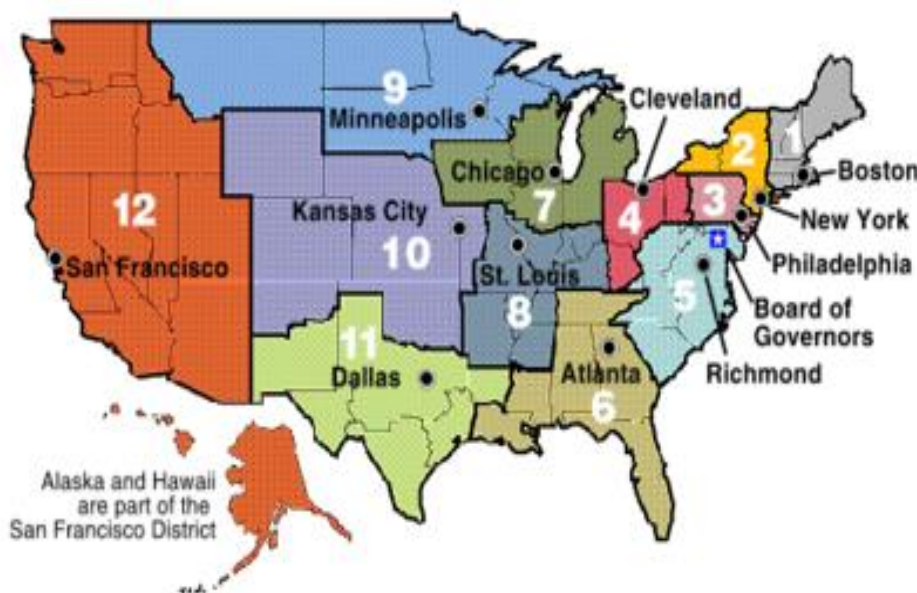
Sistem federalnih rezervi na tri načina održava svoju nezavisnost: 1. Nezavisnost izvora prihoda Odbora, 2. Preklapajući mandati guvernera i 3. Oslobođanje revizije Opšeg ureda za reviziju (GAO). Između mnogih svojih moći, Odbor guvernera može:

1. Odobriti ili neodobriti eskontne stope koje ustanovljavaju regionalne banke Sistema.
2. Ustanoviti stopu obavezne rezerve za sve depozitne institucije unutar granice koje određuje.
3. Dopustiti jednoj regionalnoj banci Sistema federalnih rezervi da da zajam drugoj regionalnoj banci i zahtevati takav zajam ako se bar pet članova odbora slaže sa tim.
4. Odrediti vrste zajmova koje regionalne banke Sistema federalnih rezervi mogu odobravati.
5. Nadzirati regionalne banke Sistema federalnih rezervi ispitivanjem njihovih knjiga.

2.2 Regionalne banke Sistema federalnih rezervi

Prvobitni Zakon o Sistemu federalnih rezervi ovlastio je stvaranje dvanaest odvojenih područja Sistema federalnih rezervi, od kojih svako ima svoju (regionalnu) banku Sistema federalnih rezervi. Sl. 1. pokazuje lokacije FED-ovih područnih banaka i 25 filijala.

SLIKA 1. Distrikti FED-a

Izvor: Odbor Guvernera FED-a, Federal Reserve bulletin, April 2007. godina

Svaka regionalna banka Sistema federalnih rezervi je federalno registrovano preduzeće. Svaka od njih ima akcionare, direktora i predsednika. Banke članice unutar svakog od dvanaest područja su akcionari banke Sistema federalnih rezervi tog područja. One biraju šest od devet direktora svake od regionalnih banaka. Svaka banka članica mora kupiti akcije svoje regionalne banke Sistema federalnih rezervi u vrednosti 3% svoje neto vrednosti. Ako se neto vrednost banke članice poveća, ta banka mora kupiti još akcija svoje regionalne banke Sistema federalnih rezervi.

Devet direktora svake regionalne banke Sistema federalnih rezervi se svrstavaju u vrstu A za bankarski sektor, u vrstu B za sektor preduzeća i u vrstu C za javni sektor. Direktore vrste A biraju banke članica. Jedan od tih direktora treba da predstavlja malu banku, jedan srednju, a jedan veliku. Banke članica biraju i direktora vrste B, koji ne moraju biti bankari. Oni su obično vrsni pojedinci iz sektora preduzeća i poljoprivrede. Direktore vrste C neposredno imenuje Odbor guvernera Sistema federalnih rezervi u Vašingtonu. Ti direktori moraju biti iz javnog sektora i svaki ima trogodišnji mandat, tako da se svake godine bira jedan direktor iz svake vrste. Regionalne banke Sistema federalnih rezervi su u privatnom vlasništvu banaka članica.

2.3 Banke članica

SAD imaju dualni bankarski sistem koji se sastoji od nacionalno (federalno) registrovanih i državno registrovanih banaka. Sve nacionalne banke moraju biti članice Sistema federalnih rezervi, a državne banke mogu postati to ako žele.

Od 1981. godine sve depozitne institucije mogle su dobiti FED-ove usluge ako su platile takse koje je FED zaračunavao. Svaka depozitna institucija može dobiti FED-ove usluge kliringa i naplate čekova ako želi platiti taksu za tu uslugu. Sada su sve depozitne institucije obavezne da drže rezerve koje ne prinose kamatu u regionalnim bankama Sistema federalnih rezervi i to je smanjilo ali ne i potpuno ukinulo razlike između banaka članica i banaka nečlanica. Banke članice i dalje nastavljaju imati ulogu u Sistemu federalnih rezervi ne dele banke nečlanice.

2.4 Depozitne institucije ne članice

Dijagram Sistema federalnih rezervi ne prikazuje vrstu označenu kao "depozitne banke nečlanice". Ta vrsta nema formalne uloge u organizacijskoj strukturi FED-a. Sve depozitne institucije moraju držati rezerve u regionalnim bankama Sistema federalnih rezervi.

2.5 Federalni Komitet za trgovinu vrednosnim papirima

U Zakonu o bankarstvu iz 1935. g. Kongres je oblikovao FOMC da bi se kreirale i sprovodile politike kupovine i prodaje državnih vrednosnih papira (u okviru monetarne politike) za čitav Sistem federalnih rezervi. Te transakcije državnim vrednosnim papirima se zovu operacije na otvorenom tržištu. Nakon početka delovanja FOMC-a, regionalnim bankama Sistema federalnih rezervi više nije dopušteno da pojedinačno vode vlastite transakcije državnim vrednosnim papirima bez dozvole FOMC-a. S obzirom da sedam guvernera Sistema federalnih predsednika i prvog podpredsednika i druge službenike i radnike rezervi čine većinu u dvanaestočlanom FOMC-u, ustanovljavanje FOMC-a još je više osnažilo vodeću ulogu Odbora guvernera.

Predsednik Odbora guvernera je ujedno i predsednik FOMC-a. Predsednik regionalne banke Sistema federalnih rezervi iz New York je stalni član FOMC-a i uvek je potpredsednik FOMC-a. Na ostala četiri položaja u FOMC-u menjaju se predsednici regionalnih banaka. Svih 12 predsednika regionalnih banaka prisustvuju gotovo svakom sastanku FOMC-a. Svi oni učestvuju u raspravama, ali samo njih petoro imaju pravo glasa. FOMC se sastaje osam puta godišnje u Washingtonu.

FOMC daje opštu naredbu FOMC-a osobi koja je na čelu Ureda za trgovinu vrednosnim papirima u njujorškom FED-u. Ta osoba je upravnik računa FOMC-a ili jedinstavno upravnik računa koji je u dnevnoj telefonskoj vezi sa nekim članovima FOMC-a.

Njujorški FED kupuje i prodaje državne vrednosne papire SAD preko sistema trgovaca vrednosnim papirima. FED trguje na sekundarnom tržištu državnih vrednosnih papira SAD. To znači da FED kupuje i prodaje već emitovane vrednosne papire.

Federalni savetodavni sabor je ustanovio 1913. g. Zakon o Sistemu federalnih rezervi. FAC je sastavljen od 12 osoba iz svakog od 12 područja Sistema federalnih rezervi. Kongres je početno zamislio da će FAC posredovati komunikaciji između bankarskog sektora i FED-a. Gotovo svi članovi FAC-a bili su poznati bankari. On se sastaje tromesečno sa Odborom guvernera Sistema federalnih rezervi i njegova uloga je isključivo savetodavna.

2.6 Službenici Sistema federalnih rezervi

Kadrovi su vrlo važni u nastavku i Odbor guvernera i regionalnih banka iako se oslanjaju naprofesionalne službenike koji tumače ekonomske događaje i predviđaju efekat mogućih promena monetarne politike.

Službenici Sistema federalnih rezervi, Odbor guvernera i članovi FOMC-a imaju značajnu odgovornost, jer regulišu značajni deo sektora poslovnog bankarstva. FED ima važnu ulogu i u platnom sistemu zemlje i on sprovodi monetarnu politiku u SAD. Dakle, sadašnja struktura i moć FED-a potiču iz uredbi Zakona o bankarstvu iz 1935. godine, Sporazuma FED-a i Ministarstva finansija iz 1951. godine. i Zakona o deregulaciji depozitnih institucija i monetarnoj kontroli iz 1980. godine.

3. FEDERALNE REZERVE: ČUVAR FINANSIJSKOG SISTEMA

3.1 Banka države

Jedna od bitnih funkcija centralne banke je funkcija fiskalnog agenta države. Jednoj državi su uvek potrebni mehanizmi za deponovanje novca prikupljenog od poreskih obveznika, jer ona nastoji da izbegne situaciju u kojoj ta sredstva ostaju neiskorišćena sve dok konačno ne budu isplaćena na ime

pokrića javnih rashoda. Država mora imati centralizovani sistem za izdavanje dužničkih instrumenata kao što su državne obveznice tj. mora ih plasirati na finansijsko tržište.

Centralnoj banci je već tradicionalno namenjena uloga državnog depozitara i koordinatora dužničkih transakcija države tokom određenog fiskalnog perioda (npr. jedna godina) odatle i potiče termin "fiskalni agent".

Federalni sistem rezervi (FED) je fiskalni agent američkog Ministarstva finansija, a ujedno je i središnji depoziter tog Ministarstva. FED predstavlja banku federalnih vlasti i kao takav funkcioniše od prvog dana svog postojanja 1913. godine.

3.2 Banka banaka

Prema mišljenju nekih ekonomista, centralne banke uopšte ne bi postojale da nije bilo zalaganja i angažmana državnih vlasti u tom smislu. Oni takođe polaze od pretpostavke da vlade postavljaju centralne banke da bi preko njih mogle da ubiraju novac od građana. Prema mišljenju drugih ekonomista privatne banke su te kojima je potrebna centralna banka, a razlog za to leži u činjenici da se i na bankarskom tržištu, baš kao i na svakom drugom tržištu roba i usluga, mogu pojaviti eksterni efekti. Eksterni (spoljni) efekat nastaje kada transakcije koje se obavljaju između grupe pojedinaca ostavljaju određene posledice na ekonomsko "zdravlje" druge grupe pojedinaca koji uopšte nisu učestvovali u tim transakcijama.

Prisutnost spoljnih efekata na tržištu prezentuje se kao opravdanje za uplitanje države u funkcionisanje privatnih tržišta. Neki ekonomisti u njima vide osnovni razlog zbog kojeg pojedinci unutar države odlučuju o uspostavljanju državne vlasti. Jedna od ključnih uloga državnih institucija odnosi se na arbitriranje i upravljanje sporovima koji nastaju zbog prisutnih eksternih efekata.

3.3 Eksterni efekti i potreba za postojanjem centralne banke

Bankarska tržišta mogu biti izložena spoljnim efektima zato što posao banaka uključuje obradu finansijskih transakcija koje predstavljaju plaćanja jedne stranke drugoj. Ako transakcija koja podrazumeva razmenu novčanih sredstava između neke dve osobe nije obavljena na predviđen način, treće osobe koje uopšte nisu učesnici transakcije mogu osetiti posledice.

Mnogi analitičari naglašavaju da su centralne banke potrebne i zbog nadziranja i regulisanja procesa razmene plaćanja između pojedinaca, preduzeća i depozitnih ustanova. Društvu je potrebna centralna banka koja će osiguravati svakodnevno besprekorno funkcionisanje finansijskog sistema i rešavati prisutne probleme. Ekonomisti i kreatori politike takvu funkciju centralne banke često nazivaju funkcijom čuvara finansijskog sistema.

Centralna banka uspešno ispunjava funkciju banke banaka. Depozitna ustanova računa da će se u slučaju potrebe moći osloniti na kredit centralne banke. Banka od centralne banke očekuje da unutar sistema čekovnog kliringa osigurava primerenu alokaciju i distribuciju zadatih plaćanja između institucija koje učestvuju u tom procesu uzajamnog čekovnog obračuna.

3.4 Nosilac monetarne vlasti u zemlji

Centralna banka može imati i funkciju kreatora monetarne politike na najvišem nivou. To je ujedno i primarna funkcija sistema federalnih rezervi. Dakle, tradicionalno, centralne banke su usvojile tri osnovne uloge: one su fiskalni posrednik vlade, banka banaka i nosilac monetarne politike. Kao fiskalni posrednik vlade, centralna banka obično služi kao depozitna institucija vlade i kao agent pri isplaćivanju sredstava i pri emisiji državnog duga. Kao banka privatnih banaka, centralna banka se obično ponaša kao čuvar finansijskog sistema zemlje. Osnovni razlog postojanja centralne banke kao čuvara finansijskog sistema je mogućnost da su sistemi plaćanja predmetom eksternih efekti do kojih dolazi kod delovanja subjekata koji su uključeni u transakcije plaćanja i utiču na dobrobit onih subjekata koji nisu uključeni u transakcije. Treća moguća funkcija centralne banke je funkcija kreatora monetarne politike na najvišem nivou, a to je primarna funkcija Sistema federalnih rezervi.

Kao i svaka banka, tako i sastav federalnih rezervi ima bilans koji se sastoji od aktive, pasive i kapitalnog računa. Na strani FED-ove aktive na glavnoj poziciji se nalaze državni vrednosni papiri vlade SAD, druga važna komponenta FED-a su zajmovi Fed-a depozitnim institucijama. Glavni element pasive (obaveze) FED-a su novčanice Sistema federalnih rezervi (gotovina) i depoziti obaveznih rezervi depozitnih institucija.

Kao što smo napomenuli, Sistem federalnih rezervi igra važnu ulogu u sistemu plaćanja u SAD. Pre FED-a Prva i Druga banka SAD obavljale su istu ulogu isplaćivanjem novčanica koje su se mogle konvertovati u zlato. Između prestanka rada Druge banke i osnivanja FED-a, depozitne institucije su izradile vanredne sisteme obavljanja plaćanja koje su obično uključivale privatne računovodstvene ustanove.

Najveći deo sistema plaćanja SAD obavlja preko gotovine i čekova, najveća plaćanja se obavljaju elektronskim sistemom transfera Fedwire ili CHIPS.

Učestvovanje u svakom sistemu plaćanja izlaže stranu u transakciji plaćanja različitim potencijalnim rizicima. Među tim rizicima je sistemski rizik, koji predstavlja mogućnost da jedna strana ne primi plaćanje koje je dospelo s druge strane zbog nemogućnosti naplate potraživanja koju ta druga strana ima u odnosu na treću stranu. S obzirom da je reč o trećoj strani koja je izvor rizika, sistemski rizik predstavlja eksterni efekat sistema plaćanja.

Kroz svoje uloge zajmodavca u krajnjoj nuždi i čuvara finansijskog sistema, Sistem federalnih rezervi predstavlja ključni deo sigurnosne mreže federalnog finansijskog sistema SAD.

4. FED KAO INSTRUMENT MONETARNE POLITIKE SAD

4.1 Operacije na otvorenom tržištu

Operacije na otvorenom tržištu predstavljaju kupovinu i prodaju vrednosnih papira Vlade SAD od strane FED-a. Na ekonomiju SAD FED utiče putem menjanja rezervi depozitnih institucija, menjanjem kamatnih stopa kod vrednosnih papira i menjanjem ekonomskih očekivanja.

Uputstva Federalnog odbora za operacije na otvorenom tržištu sastoji se od tri dela:

- kvalitativne stabilizacije (veća zaposlenost, niža inflacija),
- određivanje perioda za kreditne uslove, kamatne stope i monetarne agregate tokom naredne godine,
- kratkoročni ciljevi koji uzimaju u obzir specifične sezonske momente.

4.2 Postoje dva osnovna tipa operacija na otvorenom tržištu:¹⁵

- Direktne kupoprodaje i
- Sporazumi o reotkupu (RP) i obrnuti sporazumimi o reotkupu.

Imajući u vidu da su RP i obrnuti RP veoma kratkoročni sporazumi FED ih koristi samo kada želi da privremeno izmeni nivo rezervi depozitnih institucija. FED koristi RP i obrnuti RP kada se bavi odbrambenim operacijama na otvorenom tržištu. RP prikupljaju, privremene viškove rezervi a takvim defanzivnim akcijama FED održava

Nasuprot tome, dinamične operacija na otvorenom tržištu sprovode se radi promene nivoa obaveznih rezervi depozitnih institucija, a tome najbolje doprinose direktne kupoprodaje hartija od vrednosti Ministarstva finansija SAD.

4.3 Politika diskontnog prozora

Politika pozajmljivanja putem diskontnog prozora odnosi se na uslove pod kojima FED pozajmljuje depozitnim institucijama. Takva politika ima svoju cenovnu stranu (diskontnu stopu) i količinsku dimenziju (iznos kredita koji određuje FED). Običaj određivanja diskontne stope ispod nivoa kamatne stope i podsticanje američkih banaka da ne uzimaju takve kredite od FED-a značajno je umanjilo značaj politike diskontnog prozora kao instrumenta monetarne politike.

Trenutno postoje tri kategorije zajmova depozitnim institucijama koje odobrava FED:

- kredit za prilagođavanje, koji predstavlja rutinu, ali je kratkoročni,
- zajmovi prilikom sezonskog pozajmljivanja kod manjih i srednjih banaka koji posluju u pretežno turističkim ili poljoprivrednim regionima.

Produženi krediti u slučajevima ozbiljnih dugoročnih problema s likvidnošću kod pojedinih institucija.

4.4 Politika obaveznih rezervi

Svaka depozitna institucija obavezna je da izračuna rezerve na osnovu zahteva FED-a. Pre 1968. g. koristio se sistem istovremenog računovodstva rezervi. Od 1968. do 1984.g. depozitnim institucijama bilo je dozvoljeno korišćenje sistema računovodstvenih rezervi sa vremenskim intervalom, a od 1984. g. depozitne institucije koriste sistem gotovo istovremenih računovodstvenih rezervi.

Neka depozitna institucija može da udovolji svojim obaveznim rezervama prodajući hartije od vrednosti FED-u ili drugoj depozitnoj instituciji, pozajmljujući od drugih depozitnih institucija na tržištu federalnih rezervi, odobravajući manje zajmova, ne obnavljajući zajmove kad dospevaju i pozajmljući od

¹⁵ Odbor guvernera Sistema Federalnih rezervi, Federal Reserve Bulletin, August 3, 1993. g.

ZAKLJUČAK

Prva narodna banka je mogla da kontroliše moć državnih banaka nad izdavanjem novčanica i davanjem zajmova. Kad je Prva narodna banka odlučila davati više zajmova privatnim bankama, rezerve državnih banaka su se povećavale. Kad je smanjila svoje zajmove, rezerve državnih banaka su se smanjile. Ako je Prva narodna banka SAD-a posedovala novčanice državnih banaka, mogla ih je zadržati (ili isplatiti) i tada državne banke koje su izdale te novčanice nisu morale smanjiti svoje rezerve srebra i zlata. U suprotnom, ako ih je Prva narodna banka želela dati na iskup bankama koje su ih izdale, banke koje su izdale te novčanice morale su ih isplatiti u srebru ili zlatu i njihove su se rezerve zbog toga smanjile.

Tokom rata 1812. (drugi rat protiv Britanaca), mnogi od američkih vođa su shvatili da je vladi SAD potrebna ustanova centralnog bankarstva u vremenima krize. Federalna vlada je 1816. dala dvadesetogodišnju povelju (registraciju) Drugoj narodnoj banci SAD koja je pružala usluge poslovnog bankarstva ekonomiji kao i usluge centralnog bankarstva bankarskom sistemu. Ona je regulisala državne banke davanjem novčanica i obveznica .

Sistem federalnih rezervi sastoji od:

- Odbora guvernera
- Dvanaest regionalnih banaka Sistema federalnih rezervi
- Banaka članica
- Ostalih depozitnih institucija
- U samom sistemu postoje druge važne grupe:
- Federalni komitet za operacije na otvorenom tržištu
- Federalni savetodavni sabor (FAC)
- Službenici Sistema federalnih rezervi

FED je prihvatio standardnu ulogu namenjenjenu centralnim bankama. Tradicionalno, centralne banke su usvojile tri temeljne uloge: one su fiskalni posrednik vlade, banka banaka i nosilac monetarne politike. Kao fiskalni posrednik vlade, središnja banka obično služi kao depozitna institucija vlade i kao agent pri isplaćivanju sredstava i pri emisiji državnog duga. Kao banka privatnih banaka, središnja banka se obično ponaša depozitnih institucija, menjanjem kamatnih stopa kod vrednosnih papira imenjanjem ekonomskih očekivanja.

Operacije na otvorenom tržištu predstavljaju kupoprodaju vrednosnih papira Vlade SAD od strane FED-a. Na ekonomiju SAD FED utiče putem manjanja rezervi depozitnih institucija, menjanjem kamatnih stopa kod vrednosnih papira i menjanjem ekonomskih očekivanja.

Politika pozajmljivanja putem diskontnog prozora odnosi se na uslove pod kojima FED pozajmljuje depozitnim institucijama. Takva politika ima svoju cenovnu stranu (diskontnu stopu) i količinsku dimenziju (iznos kredita koji određuje FED). Običaj određivanja diskontne stope ispod nivoa kamatne stope i podsticanje američkih banaka da ne uzimaju takve kredite od FED značajno je umanjilo značaj politike diskontnog prozora kao instrumenta monetarne politike

Neka depozitna institucija može da udovolji svojim obaveznim rezervama prodajući hartije od vrednosti FED-u ili drugoj depozitnoj instituciji, pozajmljujući od drugih depozitnih institucija na tržištu federalnih rezervi, odobravajući manje zajmova, ne obnavljajući zajmove kad dospevaju i pozajmljujući od FED-a.

LITERATURA

1. Federal Reserve Bank of Kansas City, Operation of the Federal Reserve Discount Window under the Monetary Control Act of 1980 (August 3, 1997.).
2. Miller R. And VanHoose D., Modern monez and banking sistemy, USA, 1997
3. Moderni novac i bankarstvo, R. Miller, D. VanHoose, USA, 1997.
4. Goodfriend, Marvin, Money, Credit, Banking and Payments System Policy,
5. Federal Reeserve Bank of Richmong Economic Review, 71, February 1999.
6. Timberlake Richard H. The Origins of Central Banking in the United States, Harvard University, Press, 1999.

prof. dr Milan Rstić¹⁶

Abstract

The Federal Reserve System (The Fed) is the central banking system of the United States. The primary motivation for creating the Federal Reserve System was to address banking panics. Before the

¹⁶ Milan Rstić Ph.D., Full professor, University of Business Studies, Banja Luka, Bosnia and Herzegovina.

founding of the Federal Reserve, the United States tended to undergo a financial crisis every decade or so. Today the Fed has broader responsibilities than only ensuring the stability of the financial system.

Key words: FED, banking system, financial system, stability of the financial system.

MAKROEKONOMSKI ČINIOCI RAZVOJA PRIVREDA U TRANZICIJI

Rezime

Zemlje u procesu tranzicije kontinuirano rešavaju dva osnovna ekonomska pitanja i to: makroekonomsku stabilnost i strukturnu transformaciju tržišnog ambijenta. Makroekonomska stabilizacija treba da doprinese uspostavljanju poremećene privredne ravnoteže, a rešavanje problema strukturne transformacije treba da omogući ovim zemljama efikasno i racionalno privređivanje. To zahteva formulisanje makroekonomske politike sa efikasnijim merama, mehanizmima i instrumentima za realizaciju izabranih ciljeva i zadataka.

Ključne reči: ekonomska stabilnost, makroekonomska ravnoteža, fiskalna i monetarna politika.

UVOD

Privrede zemalja u tranziciji još nedovoljno razvijenim tržištima, neminovno moraju vršiti fiskalnu represiju koja podrazumeva visoko učešće države u monetarno – fiskalnoj politici. Posebno je značajan državni monitoring nad bankama, kontrola kamata, obaveznih rezervi banaka, direktnih kredita i državnih garancija za depozite. Finansijska liberalizacija privreda sa nastajućim tržištima može biti pogubna za ta tržišta, jer su to privrede sa nesavršenom mobilnošću kapitala, pa bi devizna tržišta i tržišta domaćih obveznica doživela krah.

Kod privreda sa nerazvijenom tržišnom strukturom, najvažnija determinanta rasta i razvoja je ekonomska stabilnost na kratak rok, jer ona ubrzava akumulaciju fizičkog i ljudskog kapitala. Stabilnost tih privreda upravo se ogleda u mimoilaženju visokih i fluktuirajućih stopa inflacije kao i izbegavanja finansijskih kriza. Finansijske krize nastaju kada država ne može finansirati javni dug, banke ne ispunjavaju obaveze prema deponentima i kada centralna banka nije u mogućnosti da održava vrednost nacionalne valute.

1. RAVNOTEŽA NA DOMAĆEM TRŽIŠTU RADA I DOBARA

1.1 Agregatna ponuda

Veza između domaće monetarne i fiskalne politike i deviznog kursa ogleda se u tome da makroekonomska stabilnost pogoduje dugoročnom rastu.

Ako pođemo od proizvodne funkcije¹⁸ $Y = AF(L, K)$, gde je Y autput dobara proizvedenih u jednom periodu u realnom iznosu, ne u novcu, i on predstavlja veličinu toka, jer se meri u odnosu na period odnosno bruto domaći proizvod; A predstavlja meru ukupne faktorske produktivnosti; L izražava nivo zaposlenosti rada i K je izvor kapitala.

Kada posmatramo funkciju u kraćem vremenskom periodu kapital i tehnologija su fiksni, iz čega proističe da autput zavisi od zaposlenog rada. Kada je zaposlenost rada iz funkcije na nivou pune zaposlenosti onda je privreda na nivou potencijalnog proizvoda.

$$Y_p = AF(L_p, K) \quad Y = Y_p$$

Na dugi rok kapital i tehnologija se mogu menjati i onda veličina autputa zavisi od sva tri člana.¹⁹ Što se može predstaviti kao:

$$Y = M_p A + M_P L + M_P K$$

Iz ovoga možemo zaključiti da stopa rasta autputa zavisi od stope rasta tehnologije, ukupne faktorske produktivnosti, rada i kapitala. Zbir udela ukupnog dohotka u privredi koja prima radi i kapital u uslovima konstantnih prinosa mora biti jednak jedinici. Kada se rast zaposlenosti razlikuje od stope rasta radne snage i rast stvarnog realnog domaćeg bruto proizvoda će se razlikovati od rasta proizvodnog potencijala. Osnovni potencijalni izvori rasta koji određuju stepen stvarnog i potencijalnog rasta su:²⁰

- stopa rasta totalne faktorske produktivnosti tehnologije A/A ;
- stopa rasta radne snage L_p/L_p ;

¹⁷ Docent, dr Rade Žugić, Inspektorat odbrane, MO, Gardijska 7, Beograd, Srbija.

¹⁸ Jakšić M., PC ekonomija, Ekonomski fakultet, Beograd, 2005.

¹⁹ Ilić B., Krstić S., Politička ekonomija, Etnostil, Beograd, 2013.

²⁰ Ibidem.

- stopa rasta kapitala (neto investicije) K/K .

Izvori rasta su na strani tehnologije i kapitala pošto je stopa rasta radne snage određena demografskim faktorima. Zbog toga je teško odlučiti koja je tačnija pretpostavka: veća nestabilnost smanjuje rast (treba sprovesti restriktivnu monetarističku politiku), ili viši rast smanjuje nestabilnost (treba sprovesti ekspanzivnu fiskalnu politiku).

1.2. Agregatna tražnja

Agregatni izdaci domaćih subjekata se mogu predstaviti sledećom funkcijom.²¹

$$A = C + I + G$$

Pri čemu treba razlikovati privatnu apsorpciju građana i firmi ($A_p = C + I$) i javnu apsorpciju (G).

Iz prethodne dve jednakosti dobijamo da je:

$$A = A_p(Y, T, i) + G \quad (+Y, -T, -i)$$

Gde su predznaci ispred funkcije dohotka pozitivni, a ispred funkcije poreza i kamate negativni zbog toga što je funkcija dohotka rastuća, a funkcije poreza i kamate opadajuće funkcije.

Agregatna tražnja za domaćim dobrima se razlikuje od agregatnih izdataka domaćih subjekata. Domaći subjekti kupuju i inostrana dobra dok stranci kupuju domaća dobra, putem uvoza i izvoza tako da znak jednakosti se ne sme staviti između ove dve veličine.

Agregatna tražnja je oblika:

$$AD = (A_p + G - eZ) + X = A_p + G + (X - eZ)^{22}$$

Stranu tražnju za izvozom iz domaće privrede u domaćim dobrima smo izrazili sa X dok smo sa Z označili domaću tražnju za stranim dobrima.

Da bi smo mogli da upoređujemo ove dve veličine koristimo "e" što predstavlja realni devizni kurs koji predstavlja relativnu cenu stranog dobra izraženu u domaćem dobru. Što se može izraziti preko izraza:

$$e = s P^* / P$$

Iz ovoga možemo zaključiti da: privrede zemalja u tranziciji su slabe pa ne mogu uticati na nivo svetskih cena P^* , nominalni devizni kurs s je određen režimom deviznog kursa i on je zvanično određen kao fiksni devizni kurs.

Povezivanjem jednačina uvoza i izvoza dobijamo neto izvoz i možemo ga predstaviti pomoću jednakosti:²³

$$X - eZ = X(e, \lambda) - (1 - \lambda)(e) A_p$$

Tražnja za domaćim dobrima od strane domaćeg privatnog sektora je određena kao: $(e) A_p$ kod koje je funkcija realnog deviznog kursa rastuća i ono što ostane je tražnja domaćeg privatnog sektora za stranim dobrima, i odlazi na domaća dobra, a $(1 - \lambda)$ na strana dobra. Iz čega sledi da je: $eZ = (1 - \lambda)(e) A_p$.

Izvoz pozitivno reaguje na realni devizni kurs, jer pada domaća tražnja za stranim dobrima i raste relativna cena stranog dobra, a raste strana tražnja za domaćim dobrima i opada relativna cena domaćeg dobra. Ostali faktori koji utiču na izvoz su nivo dohotka, odnos razmene i njih predstavlja parametar λ . Funkcija izvoza ima oblik: $X = X(e, \lambda)$

Agregatna tražnja predstavlja zbir domaćih izdataka i neto izvoza tj. privatne i javne apsorpcije i razlike izvoza i uvoza. Ako funkciju neto izvoza zamenimo u funkciju $A_p + G + (X - eZ)$ dobijamo finalni oblik agregatne tražnje za domaćim dobrima koja se može izraziti kao:

$$AD = (s P^* / P) A_p(Y, T, i) + G + X(s P^* / P, \lambda)$$

2. RAVNOTEŽA NA FINANSIJSKOM TRŽIŠTU

Domaće cene i domaće kamate se simultano određuju povezivanjem tržišta rada, dobara i finansijskog tržišta. Ako pretpostavimo da u finansijskoj aktivnosti postoje tri dela i to: domaći novac, domaće hartije od vrednosti i strane hartije od vrednosti videćemo da novac čini novac centralne banke pod pretpostavkom da ne postoje komercijalne banke, domaće hartije od vrednosti u domaćem novcu su vrednosni papiri koje emituje domaća izvršna vlast i dospevaju u istom trenutku i strane hartije od vrednosti u stranom novcu dospevaju kao i domaće u istom trenutku.

Pretpostavke u vezi postojećeg modela su: ne postoji savršena zamenljivost domaćih i stranih hartije od vrednosti i u uslovima fiksnog deviznog kursa i centralna banka podupire tu nesavršenu zamenljivost targetiranjem novca, domaćeg kredita i kamata.²⁴

Pretpostavke modela su: domaći novac drže isključivo domaći subjekti, domaćim i stranim hartijama od vrednosti se trguje, u domaćem novcu domaće hartije od vrednosti (B) drže domaći subjekti

²¹ Ristić Ž., Fiskalna strategija, Ekonomski fakultet, Beograd, 1999.

²² Jakšić M., PC ekonomija, Ekonomski fakultet, Beograd, 2005.

²³ Ibidem.

²⁴ Jakšić M., Osnovi makroekonomije, Ekonomski fakultet, Beograd, 2013.

(Bp) i stani subjekti (Bf) pa važi jednakost: $B = Bp + Bf$, u stranom novcu strane hartije od vrednosti (F^*) drže domaći subjekti ($F^* p$) i strani subjekti ($F^* f$) pa važi jednakost: $F^* = F^* p + F^* f$.

Postoje tri režima trgovanja hartijama od vrednosti i to u slučaju potpune autarkije, nesavršena supstitucija hartija od vrednosti na nesavršenom finansijskom tržištu i savršena supstitucija hartije od vrednosti na savršenom finansijskom tržištu

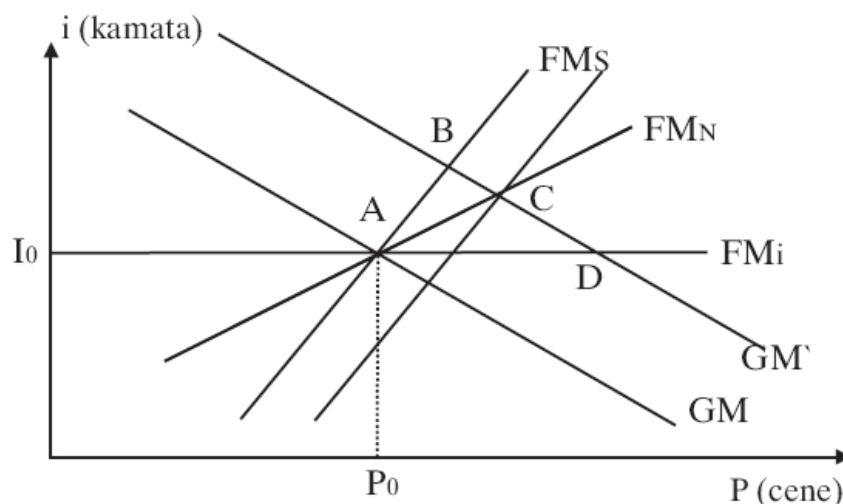
Domaća privreda je u razvoju pa ne može uticati na kamatu koja se isplaćuje na strane hartije od vrednosti.

3. KRATKOROČNA MAKROEKONOMSKA RAVNOTEŽA

Ravnotežu na finansijskom tržištu predstavimo FM krivom kao što smo vezu između kamate i cene na tržištu dobara predstavili krivom GM. Krivom FM se predstavlja nivo domaće kamate koji je potreban da bi za svaki nivo domaćih cena tržište domaćeg novca bilo u ravnoteži. Predstavimo tri režima od kojih prvi podrazumeva target novca i pozitivan nagib gde rast domaćih cena iziskuje i rast domaćih kamata. Drugi slučaj podrazumeva nešto blaži pozitivan nagib i target domaćeg kredita gde je za isti rast domaćih cena rast kamata manji, jer deo pritiska prima domaći novac. Treći slučaj predstavlja potpuno položenu krivu u slučaju targeta domaćih kamata gde se domaće tržište novca uravnotežuje samo ukoliko je kamata jednaka targetu.

3.1 Ekspanzivna fiskalna politika

Neočekivani rast državnih izdataka deluje samo na tržište rada i tržište domaćih dobara. Kako se radi o rastu tražnje za domaćim dobrima dolazi do viška tražnje. Efekti na kamatu i domaće cene se razlikuju od režima na finansijskom tržištu.²⁵

Slika 1. Ekspanzivna fiskalna politika²⁶

Kada je u pitanju target novca rast kamata je veći, a rast domaćih cena manji, jer teret prilagođavanja trpi domaća kamata, a ne domaći novac. U slučaju targeta domaćeg kredita rast kamata je manji u odnosu na target novca, dok je rast domaćih cena viši jer se domaći novac uvećava u slučaju rasta deviznih rezervi. Kada je target domaća kamata celokupni teret prilagođavanja pada na domaće cene.

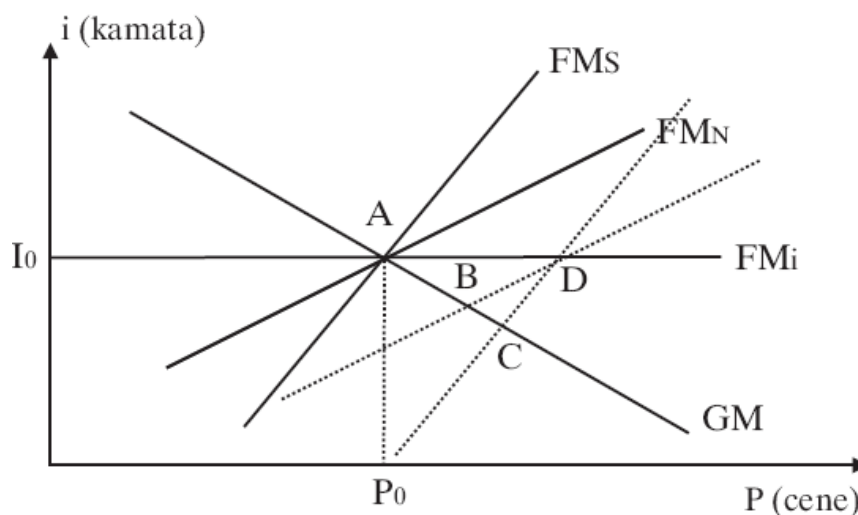
3.2 Ekspanzivna monetarna politika

U slučaju monetarne ekspanzije menja se FM kriva koja predstavlja ravnotežu domaćeg novca i obveznica na koje deluje monetarna politika. Efekti na kamatu i domaće cene se razlikuju od režima na finansijskom tržištu gde je u slučaju targeta novca ekspanzivna monetarna politika pomera krivu FM udesno pa je pad domaće kamate relativno veliki, jer one trpe teret prilagođavanja. U slučaju targeta domaćeg kredita pad domaće kamate je relativno manji, a i cene rastu manje u odnosu na slučaj targeta novca.²⁷

²⁵ Jakšić M., Makroekonomska analiza, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011.

²⁶ Jakšić M., PC ekonomija, Ekonomski fakultet, Beograd, 2005.

²⁷ Živković A., Kožetinac G., Monetarna ekonomija, Ekonomski fakultet, Beograd, 2013.

Slika 2. Ekspanzivna monetarna politika²⁸

Kada je GM strma veći teret prilagođavanja na tržištu novca trpi kamata u odnosu na cene, jer kriva FM klizi po strmijoj GM krivi pa je promena po vertikali (kamati) veća nego po horizontali (cene). U uslovima targeta domaćeg novca kada se domaći novac smanji više od smanjenja domaćeg kredita zbog odliva kapitala odnosno pada deviznih rezervi, centralna banka će morati da smanjuje domaći kredit manje da bi se target domaćeg novca očuvao, dok je u slučaju povećanja domaćeg novca više od povećanja domaćeg kredita zbog povećanja priliva kapitala odnosno porasta deviznih rezervi centralna banka mora da smanjuje domaći kredit više da bi se target novca očuvao.

5. SREDNJOROČNA MAKROEKONOMSKA RAVNOTEŽA

Na kratak rok kapital i ukupna faktorska produktivnost su fiksni. Srednjoročno posmatrano menjaju se određene finansijske varijable, a time i makroekonomska ravnoteža. U slučaju finansijske autarkije domaći subjekti ne drže strane hartije od vrednosti niti stranci domaće pa rast domaćih cena uzrokuje pogoršavanje platnog bilansa i potrebne su više domaće kamate koje će smanjiti domaću potrošnju i povećati priliv stranog kapitala da bi platni bilans bio u ravnoteži.

Ravnoteža u uslovima finansijske autarkije na srednji rok uzrokuju promene deviznog kursa i cena u inostranoj zemlji preko promena u domaćoj zemlji dok promene domaćeg kredita nemaju efekta na srednjoročni nivo domaćih cena.

U uslovima savršene mobilnosti kapitala ne postoji automatizam koji platni bilans vraća na srednji rok u ravnotežu.²⁹ U ovom slučaju ponuda novca je endogena i automatski se prilagođava radi osiguravanja ravnoteže na domaćem finansijskom tržištu. Razlika u prekograničnim finansijskim potraživanjima jednaka je razlici finansijskih potraživanja domaćih subjekata prema inostranstvu minus potraživanja stranih subjekata prema domaćoj privredi. Višak finansijskih potraživanja domaćih subjekata prema inostranstvu u odnosu na potraživanja stranaca prema domaćoj privredi jednak je razlici neto međunarodne kreditne pozicije zemlje i deviznih rezervi.

ZAKLJUČAK

Nerazvijene privrede moraju izmeniti teorijske okvire zbog promene ili nedostatka odgovarajućeg okruženja i nerazvijenost relevantnih institucija infrastrukture. Karakteristike privreda u tranziciji su sledeće: to su otvorene privrede u razvoju čiji se izvoz oslanja na znanje kao resurs, devizni kurs koji je suštinski nominalan i teži da postane fluktuirajući, tržište kapitala je nesavršeno pa time i domaća i strana kamatonosna aktiva.

Kada posmatramo funkciju u kraćem vremenskom periodu kapital i tehnologija su fiksni, iz čega proističe da autput zavisi od angažovanog rada. Kada je angažovani rad iz proizvodne funkcije na nivou pune zaposlenosti onda je privreda na nivou potencijalnog proizvoda. Iz ovoga možemo zaključiti da stopa rasta autputa zavisi od stope rasta tehnologije, ukupne faktorske produktivnosti, rada i kapitala. Zbir udela ukupnog dohotka u privredi koja prima rad i kapital u uslovima konstantnih prinosa mora biti jednak jedinici. Kada se rast zaposlenosti razlikuje od stope rasta radne snage i rast realnog domaćeg bruto proizvoda će se razlikovati od rasta proizvodnog potencijala.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Burda M., Vploš Č., Makroekonomija, Ekonomski fakultet, Beograd, 2012, prevedeno izdanje

Tražnja za radom je tražnja za marginalnim proizvodom. Firme da bi maksimizirale profit moraju odabrati onaj nivo zaposlenosti za koji je marginalni proizvod rada jednak realnoj nadnici.

Ravnoteža se može uspostaviti kako u kratkom tako i u srednjem roku. U kratkom roku kapital i ukupna faktorska produktivnost su fiksni. Srednjoročno posmatrano menjaju se određene finansijske varijable, a time i makroekonomska ravnoteža.

LITERATURA

1. Burda M., Viploš Č., Makroekonomija, Ekonomski fakultet, Beograd, 2012, prevedeno izdanje
2. Ekonomska i poslovna enciklopedija, Savremena administracija, Beograd, 1994.
3. Ilić B., Krstić S., Politička ekonomija, Etnostil, Beograd, 2013.
4. Jakšić M., Savremeni svetski sistem, Čigoja štampa, Beograd, 1999.
5. Jakšić M., Makroekonomija, Principi i analiza, Ekonomski fakultet, Beograd, 2004.
6. Jakšić M., PC ekonomija, Ekonomski fakultet, Beograd, 2005. godina.
7. Jakšić M., Makroekonomska analiza, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011.
8. Jakšić M., Osnovi makroekonomije, Ekonomski fakultet, Beograd, 2013.
9. Ristić Ž., Fiskalna strategija, Ekonomski fakultet, Beograd, 1999.
10. Živković A., Kožetinac G., Monetarna ekonomija, Ekonomski fakultet, Beograd, 2013.

doc. dr Rade Žugić³⁰

Abstract

Countries in transition continuously solve two basic economic questions such as: macroeconomic stability and structural transformation of the market environment. Macroeconomic stabilization will contribute to the disturbed equilibrium, and solve problems of structural transformation is to enable these countries efficiently and rationally trades. This requires the formulation of macroeconomic policies with effective measures, mechanisms and instruments for the implementation of the targets and tasks.

Keywords: economic stability, macroeconomic stability, fiscal and monetary policies.

³⁰ Rade Žugić Ph.D., Assistant professor, Inspectorate of Defense, Ministry of Defense, Gardijska street no. 7, Belgrade, Serbia.

Uputstvo za autore radova za časopis "ODITOR"
CENTRA ZA EKONOMSKA I FINANSIJSKA ISTRAŽIVANJA

NASLOV RADA
(u najviše dva reda)

OPŠTE NAPOMENE: Časopis "ODITOR" sadrži originalne naučne radove, pregledne članke kao i saopštenja iz svih oblasti menadžmenta, finansija i prava (čiji podnaslov glasi: menadžment, finansije i pravo).

Rukopis rada je potrebno pripremiti po ugledu na tekst ovog uputstva i tako olakšati pripremu za štampu, a sebi uštedeti naknadne izmene i dorade.

Rukopis rada, na srpskom jeziku, pisano fontom Arial šalje se na recenziju bez prve strane na kojoj su označena imena autora. Tekst mora biti logičan, jasan i jezički čist i bez slovnihi grešaka.

Stavovi izneti u tekstu objavljenom u časopisu predstavljaju isključivo mišljenje autora i isključivo su u odgovornosti autora.

Rezime: Tekst rezimea mora biti napisan u veličini do 100 reči. Rezime sadrži: osnovni pregledni tekst i ključne reči, rezime je potrebno prevesti na engleski jezik.

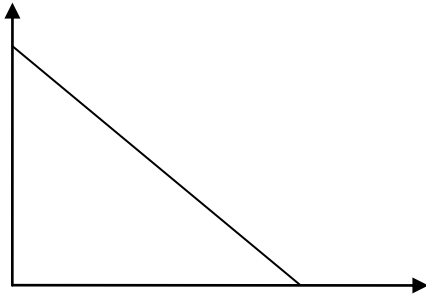
Ključne reči: Uputstvo, rad, veličine od 3 do 5 reči.

Priprema rukopisa:

- Prva stranica rada rezervisana je samo za podatke o autorima, rad se piše tek od druge strane. Podaci o autorima priloga čine njihova naučna i akademska zvanja i naziv institucija (preduzeća) u kojoj su zaposleni, pišu se ispod naslova na prvoj strani i slovima veličine 12;
- Radovi ne smeju biti duži od 12 kucanih strana, uključujući tekst, slike, grafikone, tabele i ostale priloge. Rukopisi se kucaju proredom 1 na papiru formata A4. Leva, desna, gornja i donja margina treba da budu široke 2,0 santimetara;
- U časopisu se objavljuju samo stručni i naučni radovi koje recenzenti preporučuju za štampu;
- Naslov rada na srpskom jeziku piše se na sredini druge strane, dva proreda od gornje margine, veličine slova 14 (**boldovano**);
- Rezime i apstrakt pišu se u prostoru koji je 2,0 santimetara odmaknut od leve i desne margine, kurzivom (*italic*) i veličinom slova 10 na gore navedeni način;
- Ključne reči treba da ukazuju na problematiku istraživanja u radu. Treba ih navesti azbučnim redom i odvojiti zapetama;
- Novi red se uvlači i odvoja od prethodnog pasusa za prored 1 (single);
- Podnaslov pisati veličinom fonta Arial 12;
- Rad kucati proredom od 1, a margine poravnati (Justified). Preporučuje se font Arial veličine 10;
- Ukoliko se pojavi potreba za dodatnim uputstvima i objašnjenjima u radu ili pozivanje na literaturu, navodi se u fusniti koje se numerišu arapskim brojevima;
- Strane se numerišu na sredini u donjem delu strane,
- Šeme, grafikoni, pregledi i tabele moraju imati broj i legendu;
- Jednačine u tekstu pisati numeričkim oznakama na sredini teksta, npr:

$$P = \frac{Ic*\sqrt{Q}}{\int M-W}$$

- Slike prikazivati na sledeći način, npr:

Slika 1. Naziv

Tabele:

- Tabele treba označiti arapskim brojevima. Naslov tabele treba da objašnjava njen saržaj;
- Za tabele za koje su podaci preuzeti od stručnog izvora navesti na dnu tabele izvor i godinu za koju su podaci uzeti;
- Napomene treba naznačiti ispod izvora podataka;
- Na odgovarajućem mestu u tekstu na koji se odnosi navodi se broj tabele;

Literatura:

- Literatura se u tekstu navodi na dnu stranice u fusnoti (autor, naziv izvora, izdavač, godina izdanja i broj strane);
- Spisak literature se daje na kraju rada azbučnim (abecednim) redom kao na primer:
 1. Fridman M., Teorija i monetarna politika, Rad, Beograd, 1973,
 2. Milovanović S., Carić M., Makroekonomija, Univerzitet „Privredna akademija“, Novi Sad, 2007;
- Reference u tekstu treba da uključe prezimena autora i godinu izdanja. U slučajevima kada postoje dva autora treba ih oba navesti, dok u slučaju da postoje tri do pet autora potrebno je navesti prvog autora i naznačiti sa dr. ili latinskom skraćenicom: „at al.“. Kada postoji pet i više autora izvora potrebno je umesto njihovih prezimena napisati „grupa autora“;
- Internet adrese potrebno je navesti kompletno u originalnim nazivu.

Napomena:

Radove slati na sledeće načine:

- Elektronskom poštom na e-mail: cefibeograd@gmail.com ,
- Poštom: Centar za ekonomska i finansijska istraživanja, za časopis “ODITOR”, Prvomajska 48/6, 11080 Zemun, Beograd

Za potrebne informacije javite se na kontakt telefon: 063/7233440 ili 060/0972193.

Radove je potrebno dostaviti redakciji časopisa u elektronskoj formi u formatu za Microsoft Word (*.doc).